

		๒) การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน กรณีชลประทานราษฎรสวนสวรรค์ และ ป่าทามวังยาง โดยศึกษาประเด็น ๒.๑ องค์ความรู้ในการจัดการน้ำในพื้นที่บึงทาม ๒.๒ รูปแบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ทาม
๒.๓ ชุมชนลุ่มน้ำมูน	๒.๓.๑ องค์กรชุมชนในลุ่มน้ำมูน ๒.๓.๒ หมู่บ้านที่ได้รับประโยชน์ และสูญเสียประโยชน์จากการพัฒนาลุ่มน้ำมูน	๑. สำรวจ ,ศึกษา รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทาง ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ของคนลุ่มน้ำมูน ๒. สำรวจ , ศึกษาข้อมูลศักยภาพของกลุ่มคน องค์กร เครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ๓. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่ถูก ละเมิดสิทธิ์ ๔. เชื่อมโยงการเรียนรู้ และ ปฏิบัติการร่วม ระหว่างพื้นที่วิจัยกับพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิโนเวศน์ เดียวกัน และ หลากหลาย
๓.พื้นที่ป่าต้นน้ำ ๓.๑ บ้านโนนปากอ่ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอ คำชะอี จังหวัด มุกดาหาร	๓.๑.๑ เครือข่ายชุมชนรอบป่าภูสีฐาน ๔ หมู่บ้าน ๓.๑.๒ เครือข่ายป่าไม้ที่ดินอีสาน	๑. การจัดระเบียบชุมชนตามจารีตประเพณี ดั้งเดิม และการเรียนรู้สมัยใหม่ ประยุกต์ใช้ใน ปัจจุบัน ๒. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา ๓. รูปแบบ - กระบวนการพัฒนาการประกอบ อาชีพสอดคล้องกับสภาพภูมิโนเวศน์ และ การจัดการที่ดิน ,ป่า ,แหล่งน้ำ
๓.๒ เครือข่ายป่าไม้ ที่ ดิน อีสาน	๓.๒.๑ เครือข่ายชุมชนรอบป่าภูสีฐาน ๓.๒.๒ เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน ที่ถูกละเมิด สิทธิ์ในที่ดินทำกิน และ สิทธิ์ในการจัดการ ทรัพยากร	๑. สำรวจ ,ศึกษา รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทาง ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ของคนอีสาน ๒. สำรวจ , ศึกษาข้อมูลศักยภาพของกลุ่มคน องค์กร เครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายการ เรียนรู้ ๓. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่ถูก ละเมิดสิทธิ์ ๔. เชื่อมโยงการเรียนรู้ และ ปฏิบัติการร่วม ระหว่างพื้นที่วิจัยกับพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิ โนเวศน์เดียวกัน และ หลากหลาย

๖. ยุทธศาสตร์ของโครงการ

๖.๑ เลือกพื้นที่ในการศึกษาเป็นขอบเขต "ลุ่มน้ำ" ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และ ชุมชนมี การพัฒนาการ การใช้สิทธิมาอย่างต่อเนื่อง

๖.๒ สร้างกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ บทเรียนการใช้สิทธิของชุมชนที่ผ่านมา และพัฒนาสู่ กระบวนการใช้สิทธิอย่างต่อเนื่อง (แผนพัฒนาของภาคประชาชน)

๖.๓ พัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรทั้งที่อยู่ในรูปแบบ ภูมิปัญญา ความคิด ความเชื่อ หรือ วัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรในปัจจุบัน และ บุรณาการให้เกิดความรู้ที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับสถานการณ์ นำไป สู่การปฏิบัติการใช้สิทธิได้อย่างเหมาะสม

๖.๔ สนับสนุนการเรียนรู้ของเครือข่ายปัญหา และข้ามเครือข่าย ให้เกิดความหลากหลายของกลุ่มคน เพื่อ ให้เกิดพื้นที่การใช้สิทธิอย่างกว้างขวางและรอบคอบมากขึ้น

๖.๕ สนับสนุนกระบวนการสร้างการเรียนรู้กับภายนอก , สังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสถานะปัญหา และ ประสานความเข้าใจ ความร่วมมือในการปฏิบัติการใช้สิทธิร่วมกัน

๗. การจัดกระบวนการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน แบ่งเป็นการส่งเสริม สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคน การ พัฒนาองค์ความรู้ และการพัฒนาการสร้างความร่วมมือในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๗.๑ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ (สร้างคน) มีกระบวนการดำเนินงาน คือ

๗.๑.๑ จัดตั้งกลุ่มศึกษาสิทธิชุมชนร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับทมิวจัย

๗.๑.๒ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน ข้อมูลชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิทธิชุมชนใน จารัตระเพณีสื่อสิทธิตามระเบียบกฎหมาย โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๗.๑.๓ ศึกษานโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบ , ผลกระทบจากสถานการณ์โลก

๗.๑.๔ ศึกษาการละเมิดสิทธิและการสร้างแบบแผนทางเลือก ทางออกต่อการละเมิด

๗.๑.๕ การเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนที่ถูกละเมิดสิทธิ และ ชุมชนการเรียนรู้ ภาคต่าง ๆ ที่หลากหลาย

๗.๒ พัฒนาองค์ความรู้ โดยร่วมกับชุมชนในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน

๗.๒.๑ บันทึกภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น

๗.๒.๒ ส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติทดลอง หรือการเสริมความชัดเจน ความเป็นไปได้ในการ ปฏิบัติให้เข้มชัดและปรากฏผล

๗.๒.๓ จัดเวทีแลกเปลี่ยน สังเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในการแก้ไข ปัญหาของชุมชน

๗.๓ ส่งเสริมสนับสนุนการใช้สิทธิของชุมชน และ พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

๗.๓.๑ ใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ให้เกิดความตระหนักในการใช้สิทธิตามบทบัญญัติของ รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน

๗.๓.๒ ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนบทบาขององค์กรชุมชนองค์กรเครือข่าย เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งใน หมู่ที่ถูกละเมิดสิทธิ การประสานความร่วมมือในการปกป้องการละเมิดสิทธิชุมชน จากภายนอก , การผลักดันต่อ รองและการร่วมมือกับรัฐในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๗.๓.๓ ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนกำหนดแผนการพัฒนาบนพื้นฐานการใช้สิทธิชุมชน

๗.๓.๔ จัดเวทีการสรุปบทเรียนในการปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชน เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการใช้สิทธิของชุมชน และพัฒนาองค์ความรู้สำคัญที่จะใช้เป็นนวัตกรรมทางด้านการเคลื่อนไหว เพื่อคลี่คลายปัญหาของสังคมส่วนรวม

๗.๓.๕ ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเคลื่อนไหวทางด้านข่าวสารข้อมูลของชุมชน เพื่อสร้างการยอมรับต่อสาธารณชน

๔. แนวทางการดำเนินงาน

ช่วงเวลา	แผนสร้างคน	แผนสร้างองค์ความรู้	แผนสร้างเครือข่าย
ระยะที่ ๑ (สิงหาคม ๒๕๔๕ - มกราคม ๒๕๔๖)	- มีกลุ่มผู้นำชุมชน และทีมวิจัยชาวบ้าน พื้นที่ละ ๑๕ คน	<u>ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน</u> - โครงสร้างชุมชน - ศักยภาพผู้นำและความสัมพันธ์ในชุมชน - ข้อมูลพื้นฐาน และความสัมพันธ์ทางเครือข่าย, กลุ่มคน กับการปกครองของชุมชน	- ติดตามสถานการณ์เครือข่ายระดับชุมชน
ระยะที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ - กรกฎาคม ๒๕๔๖)	- ผู้นำและทีมวิจัยเรียนรู้เข้าใจปัญหาตนเองและเครือข่าย	<u>พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร และสิทธิชุมชน</u> - เกิดองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และบทเรียนการใช้สิทธิ (กลุ่ม) - ข้อมูลเครือข่าย	- รับทราบสถานการณ์เครือข่ายชุมชน - บทเรียนการจัดการทรัพยากรชุมชน
ระยะที่ ๓ (สิงหาคม ๒๕๔๖ - มกราคม ๒๕๔๗)	- ผู้นำ และทีมวิจัยสามารถวิเคราะห์ปัญหา, ศักยภาพของชุมชน และแสวงหาทางเลือก - เกิดการปฏิบัติการทดลองของชุมชน	<u>พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน</u> - กระบวนการสร้างความเข้าใจปัญหาของตนเอง - ทางเลือกระดับกลุ่มกิจกรรมในชุมชน <u>พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร</u> - ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรชุมชน - วิจัยปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากร	- สร้างเวทีเรียนรู้ร่วมกับระดับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

ช่วงเวลา	แผนสร้างคน	แผนสร้างองค์ความรู้	แผนสร้างเครือข่าย
ระยะที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ - กรกฎาคม ๒๕๕๗)	- ผู้นำและทีมวิจัยสามารถเชื่อมโยงปัญหาชุมชนที่สัมพันธ์กับประเทศและระดับโลกได้	พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน - กระบวนการสร้างความเข้าใจต่อปัญหาตนเองที่สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก - บทเรียนการเรียนรู้จากกิจกรรม พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร - ผลการทดลองปฏิบัติการใช้สิทธิ - สรุปทางเลือกในการจัดการทรัพยากร และนำเสนอสู่การวางแผนการใช้สิทธิของชุมชน	- เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาระดับเครือข่าย - ทดลองปฏิบัติตามแผนงานง่าย ๆ
ระยะที่ ๕ (สิงหาคม ๒๕๕๗ - มกราคม ๒๕๕๘)	- ผู้นำและทีมวิจัยสามารถวิเคราะห์/สังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง สิทธิตามกฎหมายกับสถานการณ์ปัญหาของชุมชน	พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน - บทเรียนการดำเนินงานของชุมชนและเครือข่าย - กระบวนการจัดทำแผน - กระบวนการติดตามและผลักดันแผนงาน - เกิดแผนการจัดการทรัพยากร - ร่างรายงาน พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร - ร่างรายงาน	- เกิดทีมงานระดับเครือข่าย/ชุมชนในการติดตามดำเนินงาน
ระยะที่ ๖ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ - กรกฎาคม ๒๕๕๘)	- ผู้นำและทีมวิจัยมีการปฏิบัติการใช้สิทธิตามแผน	สังเคราะห์ข้อมูลสิทธิชุมชนและข้อมูลการจัดการทรัพยากร ๔ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการของชุมชนและผลักดันให้เกิดกฎหมายว่าด้วย "สิทธิชุมชน"	- เกิดทีมงานระดับเครือข่าย/ชุมชนในการติดตามดำเนินงาน

ส่วนที่ 2

ทะเลสาบสงขลา

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (กุมภาพันธ์ – มิถุนายน 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากการดำเนินงาน 5 เดือนที่ผ่านมา ทางกรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ขอรายงานผลการดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชุมองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม
13 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมชาวประมง อ.สทิงพระ จ.สงขลา
18 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมชาวประมงทะเลสาบ ตอนล่าง จ.สงขลา
19 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมชาวประมง อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง
27 กพ./มีค./เมย./พค./มิย. 2546	ประชุมชมรมประมง อ.เขาชัยสน-บางแก้ว จ.พัทลุง
10 กรกฎาคม 2546	การอบรมการเก็บข้อมูล ณ อ.เมือง จ.สงขลา
12 กรกฎาคม 2546	การศึกษาข้อมูลและแลกเปลี่ยนเวทีย่อยในพื้นที่ ทุ่งระโนด ณ บ้านหัวป่า อ.ระโนด จ.สงขลา

2. ประชุมงานเครือข่าย และหน่วยราชการ

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม
10 เมษายน 2546	การประชุมเรื่องการแก้ปัญหาน้ำเสียจากบ่อบำบัดน้ำเสีย เทศบาลนครหาดใหญ่ ร่วมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16 จ.สงขลา
1-9 พฤษภาคม 2546	ร่วมจัดงาน "โครงการธรรมชาติเพื่อทะเลสาบ"
11-12 พฤษภาคม 2546	การประชุมเชิงปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ในแผนพัฒนาทะเลสาบสงขลา ณ โรงแรมบี พี สมิตลา บีช จ.สงขลา

รายงานประเมินความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546

1. สรุปข้อคิดเห็นและการดำเนินงาน

- ช่วงเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน เป็นการทำงานตามกิจกรรมเดิมที่ทำอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการประชุมองค์กรชาวบ้านที่มีกำหนดการประชุมเป็นประจำเดือนอยู่แล้ว โดยเนื้อหาจะเป็นการสรุปการดำเนินงานของชมรมและการวางแผนงานเดือน
- การประชุมสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบช่วงวันที่ 28 - 29 มิถุนายน 2546 ซึ่งเป็นเวทีการพบปะของแกนนำชาวประมงรอบทะเลสาบ
- การประชุมเวทีเครือข่ายคนลุ่มน้ำทะเลสาบ โดยตั้งแต่ช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม ได้มีการประชุมเครือข่ายคนลุ่มน้ำทะเลสาบตลอดช่วง 3 เดือน เพื่อเตรียมการสำหรับแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบโดยมีตัวแทนจากส่วนต่างรอบทะเลสาบเข้าร่วมเช่นจากพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าพรุ นา คนเมือง มีการจัดเวทีร่วมกัน 4 ครั้ง ซึ่งใช้งบประมาณของส่วนราชการ
- การจัดประชุมเวทีการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนรอบทะเลสาบ 6 ครั้ง ในช่วงเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นการจัดประชุมตามโซนของคนลุ่มน้ำทะเลสาบ เพื่อระดมปัญหาของพื้นที่นำไปทำกรอบการศึกษาแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบโดยใช้งบของการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ
- การจัดเตรียมการเก็บข้อมูล และการศึกษาข้อมูลและแลกเปลี่ยนเวทีย่อยในพื้นที่ทุ่งระโนด ในวันที่ 10 และ 12 กรกฎาคม 2546 เพื่อทดสอบการทำกระบวนการการหาคำตอบจากโจทย์งานวิจัยของปัญหาทะเลสาบในประเด็นทำอย่างไรให้มีการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบ โดยมีทีมอาสาสมัคร 1 ทีม สำหรับการเก็บข้อมูล ร่วมแลกเปลี่ยน เพื่อจะเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหของทะเลสาบต่อไป โดยใช้งบประมาณจากโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
- การร่วมกิจกรรมงานเพื่อสังคมกับองค์กรอื่นๆ

2. ความสำเร็จต่อกิจกรรม

- ช่วง 3 เดือนที่ผ่านมา เป็นช่วงที่ต้องเตรียมคน พื้นที่สำหรับการจัดเวทีในส่วนของการเตรียมเรื่อง การมีส่วนร่วมในแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ ซึ่งใช้เวลาสำหรับงานส่วนนี้ไป

มากพอสมควร ซึ่งถึงแม้จะมีคณะกรรมการแต่การทำงานส่วนใหญ่ตัวประสานกับผู้คนในพื้นที่ ซึ่งในความจริงกิจกรรมการสร้างคน/การขยายเครือข่าย ในส่วนนี้ในโครงการสิทธิฯ กรณีผู้เฒ่าทะเลสาบ ได้วางแผนไว้ด้วยเช่นกันแต่จะอยู่ในช่วงถัดไป เช่นครึ่งปีหลัง แต่ที่มีการจัดการประชุมก่อนเพราะสถานการณ์เป็นตัวบังคับให้ต้องรีบดำเนินการ ซึ่งหากล่าช้าจะไม่ทันการ อาจจะก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งถึงแม้ผลการจัดกิจกรรมจะออกมาไม่ดีเท่าที่ควรก็ต้องยอมรับ ซึ่งผลที่ได้ทำให้รู้ได้รู้จักกลุ่มคนรายรอบทะเลสาบตามฐานทรัพยากรมากขึ้น ซึ่งคาดว่าจะนำไปสู่การจัดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของทะเลสาบในโอกาสต่อไป

- การจัดอบรมการเก็บข้อมูลแบบง่าย ๆ และการลงพื้นที่ของทีมงานอาสาสมัครชาวบ้าน ที่ผ่านมา 2 ครั้ง ได้เห็นถึงความตั้งใจของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาของทะเลสาบ เห็นความตั้งใจจริง ความมุ่งมั่น และข้อบกพร่องที่ต้องปรับปรุงแก้ไขในการทำงานต่อไปของทีมงานอาสาสมัคร

3. ปัญหาและอุปสรรค

- ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ เรื่องงบประมาณในการทำกิจกรรม เช่นการประชุมชมรมชาวประมงได้ใช้วิธีการประชุมแบบไม่มีงบประมาณ สำหรับการประชุมเครือข่ายที่มีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นหลายส่วนจำเป็นต้องใช้วิธีการยืมจากส่วนอื่นๆ มาก่อน เช่น จากกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน
- สำหรับแผนกิจกรรมที่วางไว้ของโครงการ จำเป็นต้องดำเนินไปก็มีปัญหาเรื่องงบประมาณเช่นกัน แก้ปัญหาโดยการกู้เงินฉุกเฉินกลุ่มออมทรัพย์ไปก่อนเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรม

ภาคผนวก 2

สรุปการดำเนินงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ : กรณีอุ้มทะเลสาบ
เมษายน - พฤษภาคม 2546

ช่วงเดือนเมษายน - พฤษภาคม 2546 การดำเนินงานในพื้นที่ตามแผนที่วางไว้ จำเป็นต้องชะลอไว้ก่อนเพราะไม่มีงบประมาณ ช่วงนี้จึงเป็นการติดตามกิจกรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งการประสานงานในพื้นที่ หน่วยงานของรัฐ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำงานในช่วงที่ผ่านมาและการร่วมกิจกรรมกับโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจึงเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนของการติดต่อประสานงานและค่าเดินทางเท่านั้น ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การประชุมองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ทะเลสาบ เป็นการประชุมประจำเดือนของชมรมชาวประมงอำเภอต่างๆ รอบทะเลสาบ 5 ชมรมฯ ซึ่งมีเนื้อหาในการสรุปผลการดำเนินงานของชมรมในช่วงเดือนที่ผ่านมา การสรุปสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องที่เกิดขึ้นในรอบเดือน และการวางแผนการดำเนินงานในช่วงต่อไป โดยแต่ละชมรมฯ จะกำหนดวันประชุมประจำเดือน ดังนี้

- ชมรมชาวประมงอำเภอสติงพระ จ.สงขลา ประชุมทุกวันที่ 13 ของเดือน
- ชมรมชาวประมงทะเลสาบคอนตาง จ.สงขลา ประชุมทุกวันที่ 18 ของเดือน
- ชมรมชาวประมงอำเภอปากพะยูน จ.พัทลุง ประจำทุกวันที่ 19 ของเดือน
- ชมรมชาวประมงอำเภอเขาชัยสน-บางแก้ว จ.พัทลุง ประชุมทุกวันที่ 27 ของเดือน

2. การประชุมเชิงปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในแผนพัฒนาทะเลสาบ

เมื่อวันที่ 11 - 12 พฤษภาคม 2546 ที่ โรงแรมบี ที สมิตา บีช จ.สงขลา ได้ประสานตัวแทนชาวบ้านเพื่อเข้าร่วมการประชุม ซึ่งเป็นการประชุมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบได้เคยยื่นเรื่องเสนอต่อรัฐบาลที่ผ่านมามหาวิทยาลัยในการฟื้นฟู พัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบจนที่สรุปปลายปี 2545 รัฐบาลชุดนี้ได้ให้ความสำคัญและสั่งการให้มีการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบขึ้น โดยมีโครงการเร่งด่วนโครงการระยะปานกลาง ระยะยาว เพื่อแก้ปัญหาทะเลสาบ โดยการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ มีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเจ้าภาพ

ในส่วนของภาคประชาชน มีการจัดประชุมเพื่อร่วมกันสร้างเครือข่ายคนลุ่มน้ำทะเลสาบขึ้น ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มอาชีพหลากหลายกลุ่ม เช่น ป่าคันทัน น้ำ ประมง มีการประชุม 2 ครั้ง และในวันที่ 11 - 12 พฤษภาคม 2546 เป็นการประชุมครั้งที่ 3 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมจากส่วนราชการ และนักการเมืองเข้าร่วมจำนวนมาก

3. การประสานเพื่อแก้ปัญหาน้ำเสียจากบ่อบำบัดน้ำเสียเทศบาลนครหาดใหญ่

10 เมษายน 2546 ประชุมร่วมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16 จ.สงขลา เพื่อทำความเข้าใจเรื่องการจัดประชุมสมานพันธ์ชาวประมงทะเลสาบ และประสานการนำไปสู่การแก้ปัญหาจากบ่อบำบัดน้ำเสียเทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16

20 เมษายน 2546 ประสานพื้นที่บ้านบางโหนด เพื่อหาข้อมูลจากคนนำชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากบ่อบำบัดน้ำเสีย รวมทั้งจัดทำข้อมูลสรุปให้สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16

4. การร่วมกิจกรรมกับองค์กรอื่นในพื้นที่

โครงการธรรมชาติบำบัดเพื่อทะเลสาบ มีการประชุมร่วมกันเพื่อเตรียมโครงการหลายครั้ง ตั้งแต่เดือนมีนาคม-เมษายน และเริ่มต้นในช่วง 1 - 9 พฤษภาคม 2546 เส้นทางเลียบริมทะเลสาบจากสำนักสงฆ์ทรายทอง ต.คลองแห อ.หาดใหญ่-วัดท่าหิน อ.สทิงพระ ซึ่งมีกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละวันในแต่ละวัดที่ไปพัก ซึ่งได้ร่วมในการสำรวจเส้นทาง การประสานกับวัดต่างๆ ตามเส้นทางที่ผ่านการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การเสวนาเรื่องนโยบายป่าชายเลนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลสาบที่วัดท่าเมรุ อ.บางกล่ำ การจัดเสวนาเรื่อง ผลกระทบจากบ่อบำบัดน้ำเสียและแนวทางการแก้ไขปัญหายังมีส่วนร่วม ที่วัดบางโหนด อ.หาดใหญ่ การประสานเพื่อจัดทำเขตภัยพิบัติ ที่วัดป่าขาด อ.สิงหนคร

คณิดา ศรีประสน

รายงานการประชุม
ชมรมชาวประมงทะเลสาบสงขลาตอนล่าง
18 พฤษภาคม 2546
๗ สำนักงานโครงการพัฒนาชุมชนประมงชายฝั่ง อ.สงขลา

วาระการประชุม

1. เรื่องแจ้งเพื่อทราบ
2. สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง
3. เรื่องปรึกษาหารือ

วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

1. เรื่องแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากที่เราทราบกันแล้วว่า หลังจากท่านนายกฯ ทักษิณ ชินวัตร ได้ลงมาที่จังหวัดสงขลา และได้มีแผนการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเกิดขึ้น ทางหน่วยงานราชการต่างๆ ได้พยายามจัดทำแผนงานของตัวเองในการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ส่วนในภาคประชาชนคนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้มีการพบปะและประชุมปรึกษาหารือกันด้วย โดยการจัดประชุมเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2546 ที่วัดเทพมกรวด ต.เกาะหมาก อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง และประชุมในวันที่ 17 เมษายน 2546 ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ซึ่งจากการประชุมกันก็ได้ปรึกษาหารือกันถึงเรื่องที่ภาคประชาชนจะจัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบที่เป็นของภาคประชาชนเอง เสนอต่อรัฐบาล และล่าสุด เมื่อวันที่ 11-12 พฤษภาคม 2546 ได้มีการประชุมเรื่องแผนพัฒนาทะเลสาบสงขลาที่โรงแรมบี พี สมิทธาภิข จ.สงขลา โดยหน่วยงานราชการเป็นผู้จัด มีผู้เข้าร่วมประชุมจากหน่วยงานราชการและภาคประชาชน จาก เขา ปา นา เล พู เพื่อปรึกษาหารือเรื่อง การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน จะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างไร

สรุป ข้อเสนอของภาคประชาชน ในการมีส่วนร่วมการจัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างไร

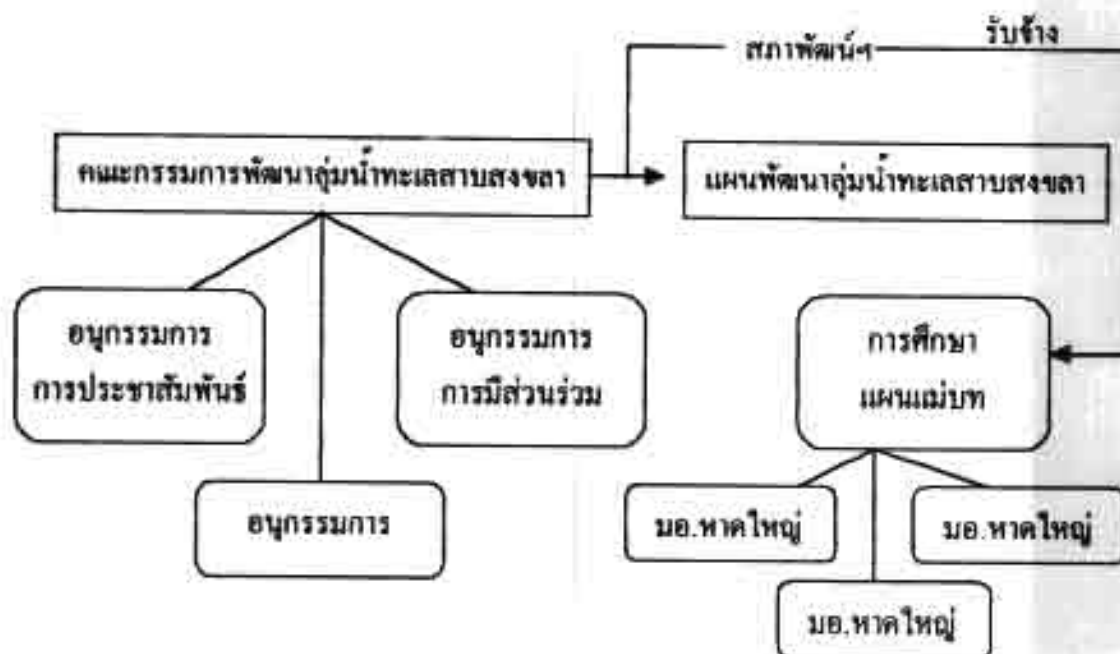
1. ขอให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือกคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และบอร์ดลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
2. ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมคิดแผนแม่บท ร่วมกำหนดแผนแม่บทของแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

3. ร่วมกำหนดคหลักษณ์ที่เกี่ยวกับทะเลสาบร่วมกันโรงเรียน
4. ขอให้ประชาชนได้ร่วมคิด แผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบตั้งแต่ต้น และร่วมคิดทุกขั้นตอน ไม่ใช่เพียงแค่ร่วมฟังเท่านั้น

ข้อเสนอจากที่ประชุม

ต่อไปเรื่องแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คงจะมีการจัดเวทีประชุมกันบ่อยๆ ดังนั้น เราตัวแทนจากภาคประชาชนจะต้องพยายามเข้าร่วมประชุมในทุกเวที เพื่อที่จะได้ตามสถานการณ์ได้ทัน

โครงสร้างการทำงานพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

หน้าที่คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ ⇒ พิจารณาแผนที่เราเสนอ/กำหนดทิศทางคณะกรรมการประกอบด้วย

1. หน่วยงานราชการ
2. ภาคประชาชน 13 คน
 - 2.1 นักวิชาการ
 - 2.2 เอ็น จี โอ
 - 2.3 ตัวแทนชาวบ้าน (จาก เขา ป่า นา เล พว)

2. เรื่อง เวทีเสวนา เรื่องบ่อป่าบักน้ำเสีย ที่ บ้านบางโหนด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2546

จากเวทีเสวนา ได้พูดถึง การปล่อยน้ำลงคลองซุด / คลองบางโหนด ของบ่อป่าบักน้ำเสีย เทศบาลนครหาดใหญ่ ที่มีผลกระทบต่อชุมชนบ้านบางโหนด เนื่องจากเมื่อประตูน้ำถูกปิด น้ำในคลองซุด/คลองบางโหนดจะมีกลิ่นเหม็นมาก เมื่อลงไปในคลองก็จะเป็นผื่นคัน ปลาก็มีคณ้อยลง และเมื่อปล่อยน้ำที่ปิดอยู่หลายวันลงสู่ทะเล กุ้ง ปลา ก็จะหายไปหมด ซึ่งจากการสนทนาได้มีการถกเถียงกันถึงสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไขแต่ยังไม่เป็นที่สรุปแน่นอน ซึ่งหลังจากเวทีเสวนาครั้งนี้จะมีการจัดเวทีพูดคุยเรื่องนี้กันอีกครั้งในเดือนมิถุนายน 2546 ที่บ่อป่าบักน้ำเสีย

ข้อเสนอที่ประชุม ในการประชุมครั้งนี้คือ ไปให้ตัวแทนของแต่ละพื้นที่เข้าร่วมประชุมด้วย
มติที่ประชุม รับทราบ

วาระที่ 2 สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

เรื่องเรืออวนรุน ยังคงมีอยู่มาก และต้องมีการประสานกับหน่วยเรือตรวจในเรื่องการปราบปรามเรืออวนรุน

วาระที่ 3 เรื่องปริกนาหารือ

การจัดเวทีประชุม เรื่องบ่อป่าบักน้ำเสีย

- ผู้เข้าร่วมประชุม ตัวแทนจากบ่อป่าบักน้ำเสีย/สิ่งแวดล้อมภาค,จังหวัด/ อบต. นำน้อย, อบต. ตูเคาะ, อบต. เกาะยอ/ตัวแทนจากสิงหนคร/มอ.หาดใหญ่

มติที่ประชุม นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ เป็นผู้รับผิดชอบในการประสานผู้เข้าร่วมประชุม

ปิดการประชุม

รายงานกิจกรรม “การอบรมการเก็บข้อมูล
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบ
วันที่ 10 กรกฎาคม 2546
ณ สำนักงานโครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา

วิทยากร คุณวิทยา อารมณ์
ผู้เข้าร่วมอบรม ตัวแทนชาวประมงที่มีความสนใจจะลงพื้นที่ทุ่งระโนด

วัตถุประสงค์

- เป็นการจัดอบรมเพื่อต้องการให้ทีมอาสาสมัครงานวิจัยมีเทคนิค กระบวนการในการเก็บข้อมูลชุมชน
- เพื่อให้ทีมวิจัยได้แบ่งบทบาทหน้าที่กันให้ชัดเจน
- เพื่อทำความเข้าใจโจทย์การวิจัยให้ชัดเจนและกำหนดแนวทางการหาคำตอบร่วมกัน

เนื้อหาการอบรม

1. การทำโจทย์ให้ชัดเจน
2. ความคาดหวังต่อการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ทุ่งระโนดครั้งที่ 1
3. วิธีการขั้นตอนเนื้อหา การพูดคุยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล
4. การแบ่งบทบาท หน้าที่

การทำโจทย์วิจัยให้ชัดเจน

ได้มีการอภิปรายสภาพปัญหาของทะเลสาบและผลกระทบที่เกิดขึ้นกันอย่างหลากหลายและมีข้อสรุปตรงกันว่า โจทย์ของงานวิจัยของทะเลสาบที่ทุกคนต้องการคำตอบคือ “ทำอย่างไรให้น้ำในทะเลสาบหมุนเวียน? / ต้องการระบบนิเวศน์ 3 น้ำ”

ความคาดหวังต่อการเก็บข้อมูลครั้งที่ 1

สืบเนื่องจากในอดีตที่เคยจัดกิจกรรมนี้มาแล้ว แต่ใช้วิธีการที่ลองผิดลองถูกและเกิดผลลบอย่างคาดไม่ถึง การจัดอบรมการเก็บข้อมูลขึ้นมาก่อนจึงเป็นการเตรียมตัวที่ดี โดยให้เห็นว่าความ

คาดหวังในครั้งแรกที่ลงไปในพื้นที่ เราอาสาสมัครวิจัยมีความคาดหวังอะไรบ้าง? ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การลงพื้นที่เพื่อหาพันธมิตร
2. เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลปัญหาของชาวบ้าน ปัญหาเฉพาะ และปัญหาร่วม
3. เพื่อประเมินสถานการณ์และกำหนดท่าทีต่อไปในอนาคต

วิธีการขั้นตอน

1. การแนะนำตัว
2. นำปัญหาของชาวทุ่งระโนดซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะ
3. นำปัญหาร่วมและปรับทุกข์
4. การเปิดทางสำหรับการจัดคุยครั้งต่อไป
5. การสรุปประเมินผลการลงพื้นที่ทำความเข้าใจของทีมอาสาสมัครงานวิจัย

การแบ่งบทบาทหน้าที่/เนื้อหา

1. ให้มีผู้ดำเนินรายการเป็นหัวหน้าทีม คือ คุณสุภาพ เกื้อไชย
2. การจดบันทึกให้มี 2 คน คือ คุณเมทินี เกิดสมบูรณ์ และคุณนุชหมัด หมดกะเส็ม
3. ให้มีทีมสำหรับจำเนื้อหา เช่น เนื้อหาเรื่อง อาชีพ/รายได้, เรื่องคน/กลุ่ม, เนื้อเรื่อง ทรัพยากรจากอดีตไปสู่ปัจจุบัน

รายงานกิจกรรม "การศึกษาข้อมูลและแลกเปลี่ยนแนวที่ย่อยในพื้นที่ทุ่งระโนด"

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้-กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบ

วันที่ 12 กรกฎาคม 2546

ณ บ้านหัวป่า อ.ระโนด จ.สงขลา

ผู้เข้าร่วม

- ทีมอาสาสมัครการศึกษาข้อมูลจากชมรมชาวประมงรักษ์ทะเลน้อย และชมรมชาวประมงทะเลสาบสงขลาตอนล่าง จำนวน 8 คน
- ตัวแทนชาวบ้านหมู่ที่ 1, 6 บ้านหัวป่า ต.บ้านขาว อ.ระโนด จ.สงขลา
- เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน 5 คน

กระบวนการ

1. จัดพูดคุยกลุ่มย่อยหมู่ที่ 1
2. จัดพูดคุยกลุ่มย่อยหมู่ที่ 6
3. สรุปประเมินผลการศึกษาข้อมูล

สรุปเนื้อหาจากการศึกษาข้อมูล

1. พื้นที่แถบบ้านหัวป่า ต.บ้านขาว อ.ระโนด ตัวแทนชาวบ้านได้สะท้อนถึงเรื่องปัญหาความเดือดร้อนจากการทำมาหากินซึ่งมีประเด็นที่สำคัญคือ ปัญหาความเดือดร้อนน้ำเค็ม ไม่สามารถนำไปใช้ทำนาได้ ข้าวฉิบ ไม่ออกรวง ซึ่งมีสาเหตุมาจากน้ำในทะเลสาบเค็มบางส่วน และสาเหตุหลักมาจากการปล่อยน้ำทิ้งของนาทุ่งแถบอำเภอรโนดและกระแสดินรุ้ง ซึ่งนอกจากจะเค็มแล้วยังเป็นน้ำเสียด้วย มีตะไคร่น้ำเกิดขึ้นซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน บางรายต้องขายที่ส่งให้ลูกหลานเรียนเพราะว่าการลงทุนทำนาขาดทุน ซึ่งถึงแม้การทำนาจะเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ที่ไม่แน่นอน เพราะการขายข้าวขึ้นอยู่กับราคากลางตลาดเป็นตัวกำหนด แต่ชาวบ้านทุ่งระโนดก็ต้องทนทำนากันเรื่อยมาเพราะไม่มีทางเลือกอื่น
2. ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาที่ดินทำกิน ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าฯ ทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้าน

ประเมินผลการเรียนรู้ของทีมอาสาสมัคร

1. ทีมอาสาสมัครพอใจในวิธีการศึกษาข้อมูลชาวนาทุ่งระโนดเพื่อที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาอันเป็นโจทย์ปัญหาร่วมกันของชาวชุมชนน้ำทะเลสาบ ซึ่งครั้งนี้ทีมอาสาสมัครได้ประเมินว่าเป็นการมาที่ถูกต้องแล้ว ใช้วิธีการมาศึกษาข้อมูลของชาวบ้านเพื่อเข้าใจปัญหาชาวนาซึ่งเป็นวิธีที่ดีแล้ว ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็ได้เริ่มรู้จักคน เพื่อจะสานต่อในกิจกรรมครั้งต่อไป
2. ทีมอาสาสมัครมองเห็นว่าตัวหนการพูดคุยครั้งนี้ ไม่ได้มองถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมรอบตัว แต่จะเน้นแต่เฉพาะประโยชน์ส่วนตัว
3. เห็นการรวมกลุ่มของชาวนาแถบบ้านหัวปายังมีน้อย การแก้ปัญหาบังคับที่จะพึ่งผู้อื่นจะฝากความหวังไว้กับผู้อื่นมาก
4. การจัดเวทีพูดคุยกลุ่มย่อยในครั้งนี้ ต้องเข้าหากลุ่มชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงก่อน หรือกลุ่มที่ทำทั้งประมงและทำนา เพื่อสร้างความเข้าใจได้รวดเร็วกว่า

จากการประชุมสรุปเนื้อหาและประเมินผลทีมอาสาสมัครชาวบ้านได้กำหนดการลงพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจกับกลุ่มอาชีพประมงและทำนาในครั้งต่อไปแถบอำเภอตะเครียะ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการทำมาหากินทั้งสองประเภท โดยกำหนดครั้งต่อไปในวันที่ 2 สิงหาคม 2546

คณิศรา ศรีประสม (บันทึก)

รายงานผลการดำเนินงาน 5 เดือน (กุมภาพันธ์ - มิถุนายน 2546)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

จากการดำเนินงาน 5 เดือนที่ผ่านมา ทางกรณีลุ่มน้ำปากพนัง ขอรายงานผลการดำเนิน
กิจกรรม ดังนี้

1.ประชุมเจ้าหน้าที่โครงการและอาสาสมัครชาวบ้าน		
วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
31 พฤษภาคม 2546	การประชุมประเมินผลงาน ณ มหาวิทยาลัยศรีวิชัย จ.นครศรีธรรมราช	ภาคผนวก 3
5 กรกฎาคม 2546	การประชุมคณะทำงาน ณ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	ภาคผนวก 3

2.การอบรมเชิงลึกใน 3 พื้นที่เป้าหมายหลัก คือ

- (ก) บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่
- (ข) บ้านท่าเชิญ อ.หัวไทร
- (ค) บ้านปากแพรก และ บ้านปากแมง อ.ปากพนัง

3.ศึกษาข้อมูล งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรณีลุ่มน้ำปากพนัง และมีการทำข้อมูลพื้นฐาน
ของพื้นที่เป้าหมายหลัก ดังรายละเอียดในภาคผนวก

**รายงานประมวลความคิดเห็นจากการติดตามงาน
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ - กรณีลุ่มน้ำปากพนัง
1 กุมภาพันธ์ 2546 - 15 กรกฎาคม 2546**

1. สรุปข้อคิดเห็นและประเมินผลงาน

จากการประเมินงานผู้ทำวิจัยที่ผ่านมาชุมชนในพื้นที่ได้รับรู้เรื่องสิทธิชุมชนมานานแล้ว แต่ไม่สามารถนำมาใช้ได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ปิดและไม่เคยจัดทำเวทีออกสู่สาธารณะ และเป็นเพียงการจัดทำข้อมูลพื้นฐานชุมชนในช่วงแรกเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงการจัดทำฐานข้อมูลพื้นฐานชุมชนและปัญหาของแต่ละพื้นที่ รวมถึงการสังเคราะห์ เพื่อเลือกพื้นที่หลัก(เป้าหมาย)ในการศึกษาโครงการต่อไป

อีกส่วนเป็นการฝึกทักษะและเน้นการสร้างแกนนำในพื้นที่หรืออาสาสมัคร ให้สามารถเข้ามาทำงานวิจัยได้ด้วยตนเองซึ่งเป็นการพัฒนาให้ชุมชนในพื้นที่สามารถทำงานเองได้ ดังนั้นจึงต้องพัฒนาแกนนำที่เคยเคลื่อนไหวมาก่อนในแต่ละกลุ่มมีร่วมทำงานด้วยกัน โดยที่ผ่านแกนนำได้พยายามกระตุ้นให้ชาวบ้านทั่วไปออกมาร่วมกิจกรรม แต่ก็ยังจำกัดเฉพาะการมาร่วมชุมชนเย็น หนังสือแล้วก็เวียนหายไป ไม่เข้าร่วมกระบวนการอื่นๆ และแกนนำหลายคนได้สะท้อนออกมาว่ามีความล่าช้าที่จะทำงานต่อไปบ้าง

2. ความสำเร็จของกิจกรรม

ในช่วงของการดำเนินงานนี้ทำให้ชาวบ้านสนใจเรื่องสิทธิมากขึ้น และมีการเก็บข้อมูลชุมชนในพื้นที่ทั้ง 3 อำเภอ เพื่อเลือกพื้นที่เป้าหมายหลัก และร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ รวมถึงการวางแผนการดำเนินงานต่อไปให้สอดคล้องกับการทำงานในพื้นที่

อีกส่วนคือ เมื่อชาวบ้านเริ่มสนใจในด้านสิทธิ จึงอยากให้รัฐเข้ามาร่วมแก้ปัญหา โดยเขาพร้อมที่จะแสดงตัวในประเด็นนี้ด้วย

3. ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาส่วนหนึ่งที่ยังกังวลอยู่คือกลัวว่างานนี้จะไม่เกิดผล เพราะว่าชาวบ้านได้คาดหวังผลที่เกิดขึ้นมามาก ต้องไม่ลืมว่าที่นี่มีหลายหน่วยงานมาเก็บข้อมูล มีทั้ง 6 เดือน 3 เดือน 3 วัน หรือแล้วแต่ 1 ปีก็มี และเมื่อได้ข้อมูลไปหมดแล้วก็หายไป เมื่อโครงการสิทธิฯ ได้ลงมาทำงานในพื้นที่

ที่จึงเกิดการถามจากชาวบ้านว่าลงมาแล้วชาวบ้านจะได้อะไรบ้าง เนื่องจากเขาได้เจอกับประเด็นนี้มานานแต่ไม่มีใครที่จะช่วยให้ประเด็นของเขาเป็นประเด็นสาธารณะได้เลย

4. ข้อเสนอแนะ

จากการประสบการณ์ทำงาน มีความคิดเห็น 2 ข้อคือ 1)เรื่องการเก็บข้อมูล 2)การทำงานหรือสิ่งที่เรียกว่าร่วมทุกข์ร่วมสุข

1. การเก็บข้อมูลนั้นเราพบว่า เราควรใช้การเก็บข้อมูลแบบการแลกเปลี่ยนข้อมูล ไม่ใช่การไปถามแล้วให้ชาวบ้านตอบ เนื่องจากชาวบ้านก็จะประเมินคนถามก่อนตอบว่าจะเอาข้อมูลไปทำอะไรหากเขาไปเพื่อค้าขายก็จะได้ข้อมูลอีกระดับหนึ่งที่ชาวบ้านคิดว่าพอแล้ว แต่ในกรณีโครงการสิทธิชนนั้น ไม่ได้มีความหมายแคบแค่นี้

โดยสรุปคือเราแลกเปลี่ยนกันเรื่องสิทธิเพื่อที่จะเข้าใจชุมชนและได้รับข้อมูล เราต้องพร้อมให้ความรู้เรื่องสิทธิกับชุมชน ทั้งเรื่องความเคลื่อนไหวภายนอก องค์การสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชาวบ้านจะตื่นตัวมากกับการใช้ช่องทางสื่อสารกับหน่วยงานเช่นคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน

2. ส่วนการทำงานในกรณีนี้ คิดว่าควรเป็นการทำงานที่หมายถึง การร่วมทุกข์ ร่วมสุข โดยที่ผ่านมาโครงการสิทธิฯ จะร่วมช่วยเหลือชาวบ้านทั้งค้นหาข้อมูล เก็บข้อมูล ช่วยค้นหาหน่วยงาน ช่องทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยที่เราไม่สามารถที่จะแยกได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นงานโครงการสิทธิฯ หรือสิ่งนี้ไม่ใช่หน้าที่ของโครงการฯ เราต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวบ้านในการทำงานร่วมกันอาจเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบ การฝังตัว ก็อาจเป็นได้

ภาคผนวก 3

การประชุมประเมินผลงาน กรณีอุ้มน้ำปากพอง

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

วันที่ 31 พฤษภาคม 2546

ณ มหาวิทยาลัยศรีวิชัย อ.นครศรีธรรมราช

เริ่มประชุม 10.00 น.

การประชุมครั้งนี้จัดขึ้นเพื่อประเมินโครงการสิทธิชุมชนที่ผ่านมา 6 เดือน และที่จะทำต่อไปในด้านสิทธิชุมชนของชาวบ้านใน 3 พื้นที่ คือ อ.เชียรใหญ่ อ.หัวไทร อ.ปากพนัง ซึ่งโครงการสิทธิชุมชนนี้เป็นโครงการที่ทำทั่วประเทศ ส่วนในภาคใต้มี 4 จุด คือ กรณีอุ้มน้ำทะเลสาบสงขลา กรณีอุ้มน้ำปากพอง กรณีป่าต้นเขาพระ กรณีป่าชุมชนสุวรรณภูมิ

โดยการพูดคุยอยากให้พี่น้องเป็นหลักในเวทีต่าง โดยเป็นอาสาสมัครวิชัย คอนแรกได้เอาข้อมูลเข้ามาดู และวางแผน 2 ปีครึ่ง เป็นการอบรมเชิงลึกในการวิจัยจาก 3 พื้นที่จาก 3 อำเภอ โดยได้คัดเลือก 3 พื้นที่หลักคือ 1)บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ 2)บ้านท่าแซะ อ.หัวไทร 3)อ.ปากพนัง ได้มีการเลือกมาแล้ว 2 พื้นที่ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นของการตัดสินใจว่าจะเอาพื้นที่ไหน ระหว่าง ปากแพรก และ ปากแฉง ซึ่งก็จะมีการศึกษาต่อเพื่อตัดสินใจ

สรุปข้อมูลพื้นฐาน อ.เชียรใหญ่

ชาวบ้านใน อ.เชียรใหญ่ มีวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพในหลายด้านด้วยกัน แต่เนื่องจากได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ จากการทำโครงการรัฐโดยเปลี่ยนน้ำเค็มเป็นน้ำจืด ทำให้วิถีชีวิตของการทำน้ำตาลจากลดลง เนื่องจากเมื่อไม่มีน้ำตาลก็จะขาย

ในส่วนของการประมงใน อ.เชียรใหญ่ มีชาวประมงประมาณ 200 ครัวเรือน รายได้ประมาณ 200-800 บาท/วัน และต่อมา อาชีพนี้ก็ได้รับผลกระทบไป

และส่วนของอาชีพการทำนาข้าวก็มีผลกระทบเช่นกัน เนื่องจากเมื่อมีโครงการเกิดขึ้นได้มีการปิดประตูน้ำ ระดับจากล้นคลองลดลงจากระดับพื้นที่นาประมาณ 40-50 เซนติเมตร เพราะฝนธรรมชาติตกมาเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้น้ำไม่เพียงพอ สาเหตุมาจากการทำนาเดี่ยวนี้ต้องใช้เครื่องมือทุ่นแรงด้วย และกลายเป็นพื้นที่นาที่กว้างประมาณ 3-4 พันไร่แล้วในขณะนี้

อาชีพการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทางกรมชลประทานได้กำหนดคลองน้ำจืด-น้ำเค็ม โดยชาวบ้านไม่ได้รับทราบ ซึ่งกรมชลประทานไม่ได้ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม อยู่มาทางกรมชลฯ ก็กำหนดมาว่า

ตรงไหนเป็นพื้นที่น้ำจืด และตรงไหนเป็นพื้นที่น้ำเค็ม และในที่มีน้ำจืดได้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 1 ตุลาคม 2542 จนบัดนี้ เกษตรกรก็ยังไม่สามารถทำได้

จากการศึกษาในระยะ 5 เดือนที่ผ่านมา เรากำหนดให้ ค.บ้านเนินเป็นพื้นที่สำรวจหลัก และจากการสำรวจใน 10 ตำบลใน อ.เข็ญใหญ่ นั้น ค.บ้านเนินได้รับผลกระทบมากที่สุด ค.ไทรหมากมีผลกระทบในบางส่วน

ที่ไม่มีผลกระทบคือ พื้นที่ ค.หลวงพระบาง อ.เข็ญใหญ่ ถ้าถามว่าได้ผลประโยชน์จากโครงการนี้มากแค่ไหน ชาวบ้านในพื้นที่นั้นบอกว่าการใช้น้ำได้ได้ในฤดูฝนเท่านั้นเอง เมื่อเข้าช่วงฤดูแล้งเกษตรกรก็ไม่ได้ใช้น้ำนั้นอีก

ใน ค.บ้านเนินมี 10 หมู่บ้านและเป็นตำบลที่มีผลกระทบมากที่สุด มีเกษตรกรทำนา 2 หมู่บ้าน คือ ม.4 และ ม.10 อีก 8 หมู่บ้านไม่มีการทำนาเลย เหตุผลคือ 1) น้ำท่วมไม่สามารถทำได้ 2) การทำนาไม่คุ้มทุน ไม่สามารถเลี้ยงชีพได้

สรุปข้อมูลพื้นฐาน อ.หัวไทร

ในอำเภอหัวไทร เป็นแม่ของนาข้าว มีทั้งหมด 11 ตำบล โดยจัดมีนาข้าว และนาทุ่ง ในบริเวณเกาะเพชรกับท่าขอมเป็นพื้นที่ สภาพเมื่อก่อนเป็นที่สมบูรณ์มาก ต่อมาวิถีชีวิตก็เปลี่ยนไปหมด ตอนนี้ท่าขอมไม่ค่อยมีคนทำนา เนื่องจากน้ำที่ผ่านมีน้อย เพราะคลองหลักกุดูไกล และจะเป็นน้ำกร่อยมาก

สภาพปัญหาอีกอย่างคือ ดินจาก จากมีจากธรรมชาติก็หมด จากเขตหัวไทรถึงคลองปากแพรก เมื่อก่อน จาก ใช้น้ำธรรมชาติ แต่ตอนนี้พอเป็นน้ำเค็มมีปัญหาคือไม่ได้ เนื่องจากมีเชื้อโรคมากในน้ำ

หลักๆ คือ เรื่องการสร้างเขื่อน คือ ทำให้น้ำเป็นน้ำเค็ม เมื่อศึกษากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เขาบอกว่าทำแล้วได้กำไรมาตลอด แต่เมื่อคุยกับชาวบ้านตอนนี้ที่สืบมาจากการคุยกับชาวบ้าน ต้องจ่ายค่าปุ๋ย ค่ายา ไม่ได้กำไร หรือถ้าได้จริงๆ ก็น้อยมาก ไม่ค่อยจะคุ้มทุน

การทำนาข้าว การผลิตข้าวได้ 1,740 บาท/ไร่ ไม่รวมค่าแรงงานหรืออุปกรณ์การเกษตร ข้าว 3 ถึง 70 บาท เป็น 270 บาท แล้วก็ ถึง 350 บาท ค่าปุ๋ย 1 กระสอบ 430 บาท ค่าทูลาน 1 กก. 80 บาท รวมต้นทุนแล้ว ดูแล้ว ชาวบ้านก็ขาดทุน

เมื่อมาดูจากการพัฒนาของรัฐ ส่งผลกระทบอย่างหนึ่งคือ ไร่นาสวนผสม ผมเคยได้คุยกับเกษตรกรอำเภอว่า ที่ผิดพลาดคือ การเอาคันที่ปลูกพืชผักไว้นอก แล้วเอาน้ำไว้ตรงกลาง แล้วก็รดกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ตกกับวัว ตะกอนจะตกลง และโดยธรรมชาติการทำนาของชาวบ้านจะมีการเผา

ซึ่งข้าว แต่เมื่อเกิดไถ่สวนผสมชาวบ้านก็ไม่สามารถเผาซึ่งได้ เพราะมีผลกระทบกับไถ่สวนผสมจึงไม่สามารถเผาซึ่งได้

ปัญหา คือ การขุดลอกคลอง ปัญหาการขาดน้ำ การทำเคลื่อนเกิดปัญหาน้ำเค็ม ปัญหานากุ้ง นาข้าว และระบบนิเวศเปลี่ยนไป เป็นพื้นที่ที่เป็นโซนน้ำเค็ม น้ำจืด ส่วนใหญ่ทำนากุ้ง ระบบนิเวศเดิมเป็นน้ำเค็ม แต่ปัจจุบันเป็นน้ำจืดน้ำเค็ม เพราะปากคลองถูกปิด เป็นน้ำกร่อยแล้ว

ปัญหาอำเภอปากพนัง

ในส่วนของปากพนังเราได้มีการจัดเวที รวมแล้ว 11 ตำบล และมีแผนที่ที่จัดทำไฟกัฏฐ์ และเราสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ แลวบางกะพง มีพื้นฐานการทำนา ไม่เห็นผลกระทบที่ชัดเจนมากนักเนื่องจากทำนาในราคาข้าวต่ำ ในแง่ของป่าระกำมีปัญหาในเรื่องของการปิดน้ำ มีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำ

จุดที่เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาค่อนข้างซับซ้อน ได้รับผลกระทบจากเขื่อนคือ ปากแพรก บ้านเพ็ญ บางพระ และนาแถบบ้านใหม่ หูล่อง และปากพนังฝั่งตะวันตก

กลุ่มแรก มีปัญหาเรื่องระบบนิเวศ ปัญหาจากน้ำกร่อย น้ำจืด ส่งผลเรื่องชาวประมงขนาดเล็ก และพวกที่ทำป่าจาก เนื่องจาก ดันจากตาย

ในส่วนของคลองน้อย คลองกระบือ ปัญหาน้ำท่วมขัง เพราะบริเวณนี้เป็นแอ่งกระทะ ในพื้นที่ตอนกลาง น้ำท่วมขังตลอดปี การส่งเสริมของรัฐเรื่องไถ่สวนผสมไม่ได้ผลตามต้องการ ที่สำคัญคือ ถ้าถามชาวบ้านว่าจะกลับมาทำนา ก็จะทำไม่ได้แล้วเนื่องจาก ที่นารกร้างมานาน หญ้าขึ้น น้ำท่วมขัง เนื่องจากน้ำไม่ไหลเวียน

ส่วนแถบบ้านใหม่ หูล่อง เป็นบริเวณที่สร้างเขื่อน ตรงนี้เห็นผลกระทบค่อนข้างชัด โดยส่งผลกระทบต่อชาวประมงและผู้ที่ทำนากุ้ง ส่วนปากพนังฝั่งตะวันตกจะเป็นกลุ่มประมงในทะเลจะได้รับผลกระทบ

ดังนั้นถ้าดูในพื้นที่ ต.ปากพนัง มีปัญหาค่อนข้างหนักประมาณ 7-8 ตำบล พื้นที่ที่ชาวบ้านจะสามารถระบุได้ชัดว่ามีปัญหาอะไร ประมาณ 2-3 ตำบล

ในแง่ของการจัดเวทีไฟกัฏฐ์ เห็นได้ชัดที่สุดคือ ต.ปากแพรก ชาวบ้านกลุ่มประมงให้ความสนใจค่อนข้างชัด และกลุ่มนากุ้ง แต่ชาวบ้านก็เข้ามาเคลื่อนไหวยังไม่ชัดเจน เนื่องจากตอนแรกเราเลือกเป็นกรณีศึกษา ชาวบ้านเสนอที่จะเข้าร่วมศึกษา แต่เมื่อผ่านกระบวนการทดสอบ ขวนมาร่วมประชุมหลายครั้งก็ไม่ต่อเนื่องเลยยังตั้งคำถามอยู่ระหว่างการเลือกปากแพรกกับบ้านเพ็ญ

ภาพรวมเฉพาะ ปากพนัง 11 ตำบล ทำไฟฟ้าครบทั้งสิ้น 32 ตำบล จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เป็น
โจทย์สำคัญ คือการตั้งคำถามที่ว่า ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนจริงหรือไม่ จากการทำ
ไฟฟ้าครบประมาณ 70% ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากเขื่อน ส่วนที่เหลือคือบริเวณปากพนังแถบ
ป่าระกำ และคอนบน ยังไม่บอกปัญหาชัดเจนเนื่องจากมีการทำนาข้าวอยู่ แต่คำถามว่าได้ประโยชน์จาก
เขื่อนหรือไม่ บอกไม่ได้ชัด

อีกกลุ่มคือแถบบ้านทรายขาว บริเวณ 2 มิ่งของคลองชะอวด - แพรกเมือง ณ วันนี้นำกำลัง
รอรอว่าเมื่อไหร่คลองนี้จะเสร็จเพื่อใช้ประโยชน์จากน้ำจืดคลองสายนั้น ถ้าถามว่าได้รับผลกระทบ
ไหมเขายังบอกไม่ถึง ถ้าถามว่าจาก 32 ตำบล นั้น 70% สะท้อนถึงปัญหาที่ได้รับ

พื้นที่มีปัญหาดินแฉะ น้ำไม่แห้ง เป็นปัญหาให้ทำนาไม่ได้ เป็นปัญหาจากน้ำขัง ปัญหาอีก
อย่างคือการลอกคลอง ก่อนมีการปิดเขื่อนใหม่ๆ ได้เกิดฝักคบขนา เกิดจากน้ำหนัก ทับถมไปเรื่อยๆ
และฝักคบขนาโตเร็ว น้ำเน่าเสีย และเมื่อตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อนน้ำไม่ได้เน่าและไม่เหม็น เพราะไม่มี
การหมักของน้ำ และฝักคบขนา และตอนนี้เน่า และคืบมากลงไปไม่ได้ ระบบนิเวศเสียหาย

สรุปได้ว่า อาชีพหลักในปากพนังมี 5 อาชีพ คือ รับจ้าง นาทุ่ง นาข้าว ป่าจาก ประมง(ซึ่ง
ประมงมี 3 อย่างคือ ประมงในอ่าวปากพนัง ในคลอง และในทะเล)

ปัญหาที่พบ ก็ระบบน้ำ เกิดจากการปิดเขื่อน และจากโครงการพระราชดำริ และปัญหา
จากการพัฒนาของรัฐ

วิเคราะห์และประเมินงาน

โครงการนี้ทำให้มีแนวคิด 2 กลุ่มในพื้นที่คือ 1)แนวคิดการสนับสนุน 2)ไม่เห็นด้วยกับ
โครงการ

ในกรณีเขื่อนที่เกิดถ้าหากไม่มีนาทุ่ง ก็จะไม่เกิดเขื่อน เพราะปัญหามาจากการแยกน้ำนาทุ่ง
กับนาข้าว ทำให้เกิดโครงการนี้ และเมื่อตั้งแล้วก็มีผลกระทบทั้งหมด ทั้งนาทุ่ง นาข้าว และรัฐก็ไม่
ค่อยเปิดรับฟัง ดังนั้น เราควรรหาข้อมูลที่เป็นหลักฐานในเชิงวิชาการเพื่อแจกในเวทีสาธารณะให้ชาว
บ้านและนักวิชาการได้เห็น

สิ่งที่จะให้มีน้ำหนักคือ

1. กลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มที่มีต่อวิถีชีวิต ให้เราหาจากกลุ่มคนทั้ง 2 กลุ่ม โดยให้มีการวิจัยเชิง
ปริมาณมาด้วยเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบในรูปแบบของตัวเลข พร้อมไปกับเชิงคุณภาพ เพื่อให้ข้อ
มูลจาก 2 ฝ่ายมาโต้ตอบกันให้ชัดเจน และผมคิดว่าไม่นาน โครงการนี้ก็ต้องเปิดประตูน้ำ

2. ในขณะที่เราทำเรื่องสิทธิชุมชน เราต้องขอความให้ชาวบ้านเข้าใจด้วยว่า เรามีสิทธิตรงไหนบ้างตามกฎหมายในเรื่องสิทธิชุมชน เพิ่มเติมในเรื่องการวิจัยสิทธิชุมชน ควรเน้นในเรื่องการสื่อสารด้วย เพื่อให้ก้าวหน้าขึ้นในการสื่อสาร 2 ทาง

อาจารย์อาคม ได้กล่าวต่อ ว่า จากการที่ผมได้รับรู้เรื่องนี้โครงการพระราชดำริฯ มาตั้งแต่ต้น ในเรื่องการสร้างประตุน้ำจากการประชุมที่ อ.หาดใหญ่ และจากนั้นได้ห่างหายไปจากงานนี้มานาน และจากการอ่านรายงานที่สรุปมาแล้วนั้น ทุกพื้นที่ลงความเห็นตรงกันว่า ต้องเปิดเขื่อน เนื่องจากคนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตามการที่จะตัดสินใจว่าโครงการนี้ดีหรือไม่ ยังไม่พึงปฏิบัติขณะนี้เนื่องจากว่ายังไม่เสร็จโครงการ ทางออกผู้ได้รับผลกระทบคือ ผู้วิจัยต้องสร้างเครือข่ายให้แน่นหนามากกว่านี้ และผมเชื่อว่ารัฐไม่ยอมรัฐท่าน หากท่านแค่เพียงยื่นหนังสืออย่างเดียว เพราะเขานั่งอยู่ที่โต๊ะท่านั้น เขาจะไม่มีความเข้าใจ เขาจะได้รับแค่เพียงจำนวนตาราง คำนวณปริมาณตามลำดับ

และการวิจัยเป็นเรื่องที่จำเป็นในขณะนี้ ไม่มีโครงการไหนที่เลื่อนลอยโดยไม่มีการวิจัยอีกต่อไป เพราะเป็นการลดความเสี่ยงของแต่ละชนิด เพื่อให้เกิดความเชื่อถือ และคนในท้องถิ่นที่จะให้ข้อมูลได้ก็แท้จริง

ฉะนั้นการวิจัยจะเป็นตัวที่จะชี้ให้เห็นจริง โดยมีรูปภาพประกอบ ตัวอย่างประกอบ และโดยการรวมตัวที่เป็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดีที่สุด มีอำนาจในการต่อรองได้ดีที่สุด ถึงสำคัญคือ เราต้องมีการรวมตัวกันจริง

การวิจัยนั้น ต้องมีการเจาะลึกเป็นรายกรณี จะเป็นการเรียกร้องให้เห็นจริง โดยใช้ทั้งปริมาณและคุณภาพเพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงด้วยตัวเอง โดยมีการเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านอย่างชัดเจน และการวิจัยที่ส่งเคราะห์มาแล้วนี้ คิดว่ายังมีความเบาบางอยู่ เช่น ไม่ได้ระบบเจาะลึกเป็นรายบุคคลว่าเป็นใครบ้าง ไม่ได้เจาะจงเป็นเรื่องราว ข้อมูลที่ได้มานี้ ผมขอเสนอแนะว่ายังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ ควรส่งเคราะห์มาเพียงข้อมูลสำคัญๆ เท่านั้นและสั้นกระชับ

ผมขอเสนอแนะ ให้นำเฉพาะส่วนที่ชัดๆ มาเพียงไม่กี่หน้า โดยมีทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพมาด้วย เช่น การเอาเรือขวางคลองอาจมีการมีรูปประกอบให้เห็นชัดด้วยเช่นกัน

และนักวิจัยเราต้องลงดูข้อมูลอย่างชัดเจน และถ้าเรายังไม่แน่ใจในข้อมูลเราต้องกลับไปดูใหม่อีกรอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนอีกครั้ง เพราะการวิจัยข้อมูล แต่ละครั้งไม่มีใครที่จะให้ได้หมดในครั้งเดียว และจากเอกสารที่ผมอ่าน ผมคิดว่าหากให้ผมตั้งชื่อ จะใช้ชื่อว่า "น้ำท่วมปาก" เพราะน้ำท่วมทั้งบนเขื่อนและล่างเขื่อน ของปากพนัง (เปรียบเสมือนกับน้ำท่วมปากพูดอะไรไม่ได้) เนื่องจากมีประโยชน์ได้เข้ามาเกี่ยวข้องเช่นกัน

ข้อมูลนี้มีการพูดซ้ำซ้อน ขาวเกินไป และควรมีการสังเคราะห์ใหม่ และมีภาพประกอบเพื่อให้เห็นภาพจริง และนักวิจัยต้องมีความอดทนอย่างยิ่ง และมีความพยายามที่จะค้นหา นักวิจัยต้องรู้จักการถอดรหัสและต้องเข้าถึงชาวบ้านให้ได้ เช่น กรณีที่มีปลาตาย ก็ควรถ่ายรูปมาให้เห็นชัดๆ ต้องใช้วิธีการสร้างจิตสำนึกร่วมกันเพื่อให้ได้งานวิจัยที่ดีจากกลุ่มอาชีพต่างๆ

และในการกล่าวถึงคุณสมบัติของน้ำหรือบางอย่าง ต้องมีการอธิบายคุณลักษณะที่ชัดเจน เช่น คำว่า “น้ำคม” หมายถึงอะไร มีความหมายว่าอย่างไร ต้องมีคำอธิบายได้เข้าใจง่าย

ประเด็นที่เสนอให้มีข้อมูลที่ชัดเจน และประเด็นงานเคลื่อนไหว บางครั้งมีปัญหาเรื่องที่ไม่อยากจะลงลึก แต่อยากเคลื่อนไหวเลย ซึ่ง 2 อย่างนี้ไปกันไม่ได้ เราต้องเอาหน้าที่ของแต่ละส่วนมาทำตามหน้าที่ไปพร้อมๆ กัน คือ หน้าที่ของนักวิจัยก็ทำหน้าที่วิจัยไปโดยเอาข้อมูลมาเรียบเรียงให้น่าเชื่อถือได้ ส่วนคนที่เคลื่อนไหวก็เคลื่อนไหวไปได้เลย โดยการทำให้ไปพร้อมๆ กันได้เลย และต้องมีการบันทึกปรากฏการณ์ไปด้วยโดยมีลายลักษณ์อักษร สิ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมาก

เมื่อคนที่เดือดร้อน ได้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรม นักวิจัยก็ต้องส่วนนั้นมาทำหน้าที่วิจัยได้ เห็นว่ามีความเดือดร้อนอย่างไร ขนาดไหน จากอะไร และจะมีแนวทางอย่างไรต่อไป

ในความคิดของผมนั้นก็คือ งานวิจัยคือคำตอบ ส่วนการเคลื่อนไหวคือการกระทำที่ให้เห็นเกิดการวิจัยและการแสดงออกถึงความเดือดร้อนและปัญหานั้นๆ

สรุป สิ่งสำคัญคือ ต้องมีการสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งมากขึ้น โดยการรวมตัวของชาวบ้าน และทำให้เป็นงานสาธารณะให้ได้ และนักวิจัยต้องอยู่กับข้อมูลอย่างจริงจัง และเจาะลึก และพยายามเอาข้อมูลมารวบรวมให้มีน้ำหนักมากที่สุด และมีการทำและทบทวนหลายๆ ครั้งเพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น และนักวิจัยต้องคลุกคลีกับงานข้อมูลและชาวบ้านอย่างเต็มที่ และนำข้อมูลที่ได้มีเรียบเรียงให้มีน้ำหนัก และต้องมีการบันทึกในทุกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ควรจะแยกวิจัยโดยแบ่งเป็นกลุ่มอาชีพ ในแต่ละอาชีพ เพื่อให้มีน้ำหนักขึ้น โดยทำเป็นประเด็นๆ โดยดูจากในแต่ละพื้นที่ว่ามีอาชีพอะไรที่เด่นที่สุด หรือมีกี่อาชีพ และแยกทำเป็นอาชีพ เพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น

ควรมีการสร้างเครือข่าย หาแนวร่วม เพื่อการประสานจะทำให้มีแก้ไข ทำให้เป็นประเด็นสาธารณะได้ง่ายยิ่งขึ้น

ประเมินงาน โดยอาจารย์สมบูรณ์ (ในเอกสารประกอบการประชุม)

สรุปประเด็นปัญหา ได้ให้ประเด็นมา 15 ข้อ และในแง่ของเนื้อหาชาวบ้านได้สรุปครบถ้วนแล้ว และในด้านสังคมชัดเจน

ข้อเสนอแนะที่จะทำคือ คือ การทำแผนที่ประกอบน่าจะชัดเจนขึ้น และได้เตือนมาว่า การที่จะเสนอให้รัฐทำอะไร ต้องทำอย่างระวัง เพราะประเด็นที่เราเสนออาจทำให้มีคนเอาไปทำโครงการทันที และอาจจะทำให้เกิดผลเสียได้ และได้เลี่ยงจากการใช้คำว่า โครงการพระราชดำริ เป็นโครงการลุ่มน้ำปากพนังแทน

ประเด็นอื่นๆ เป็นข้อเสนอของการเขียนรายงานวิจัย
ประเมินงาน โดยอาจารย์โยะ (มีในเอกสารประกอบการประชุม)

1. เสนอให้สร้างเครือข่ายความร่วมมือให้มากขึ้น
2. สร้างกลไกสิทธิเสรีภาพของประชาชน(การเชื่อมโยงรัฐธรรมนูญจากชาวบ้าน) โดย ต้องดูว่าเรื่องที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอะไรบ้างที่เชื่อมโยงกับชาวบ้าน และค่อยมากำหนดว่าจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจรัฐธรรมนูญอย่างไร และจากนั้นเริ่มหารูปแบบการทำงานโดยใช้รัฐธรรมนูญประกอบ แล้วสรุปมาผลเป็นอย่างไร และหากผิดก็ให้เราเริ่มทำใหม่

สรุปข้อมูลพื้นฐาน ค.บ้านเนิน

อดีตธรรมชาติสมบูรณ์ รายได้ของชาวบ้านน้อย รายจ่ายไม่ค่อยมี อยู่ได้โดยไม่ต้องซื้อกิน แต่ในปัจจุบันน้ำในคลองไม่ไหลขึ้นลงเหมือนเดิม นาเริ่มมีหญ้ามาก ส่วนใหญ่อยู่ติดนาข้าว และปัญหากระทบมาจากการสร้างเขื่อน และปัจจุบันมาการทำนาทุ่งกันมาก

ความสัมพันธ์ของชุมชนยังมีการช่วยเหลือกันเหมือนเดิม มีคลองเชื่อมโยงกันได้ทุกด้าน มีแม่น้ำสาขาไหลผ่านทุกหมู่บ้าน น้ำสะอาด เมื่อมีน้ำเต็มในเดือน มี.ค.-พ.ค. น้ำจะเต็ม และกร่อยในช่วง พ.ค.-พ.ย. และน้ำจืดช่วง พ.ย.- ม.ค. และช่วงน้ำจืดจะมีวัชพืชเข้ามา และเมื่อน้ำไหลเวียนวัชพืชก็จะออกไปด้วย ทำให้มีความหลากหลายของอาชีพ

ปี 2530 ชาวบ้านได้เริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น
2542 น้ำทุกสายเต็มไปด้วย ผักตบชวา มีหน่วยงานมาช่วย กำจัด แต่ไม่หมด ทำให้น้ำในคลองเริ่มขุ่น และเริ่มคัน ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ได้ และบางช่วงชาวบ้านต้องซื้อน้ำมาใช้

บ้านในอดีตจะอยู่ริมคลอง การคมนาคม ใช้เรือ ปัจจุบันมีคลองเข้าใจ และสร้างบ้านโดยยึดแนวถนนเป็นแนวยาว และใช้รถเป็นเส้นทางคมนาคม

ทรัพยากรดินตอนนี้มีการเสื่อมสภาพ เนื่องจากการใช้ปุ๋ยมาก ปลูกพืชได้ไม่มีเหมือนอดีต
ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐเข้ามาจัดการเรื่องน้ำ

ชาวบ้านมีอาชีพ ทำนาข้าว น้ำตาลจาก เย็บใบจาก ประมงพื้นบ้าน ในอดีตทำนาปี ใช้วัวไถ
คันทุ่นดำ และปัจจุบันราคาข้าวตกต่ำ และต้นทุนการผลิตสูงจึงมีการทำนาค้น

การทำน้ำตาลจาก จะทำหลังจากเสร็จจากการทำนา อดีตจาก 2 ไร่ ได้น้ำตาล 2 ปี๊บ ราคา น้ำ
ตาลปี๊บละ 120 บาท/วัน และปัจจุบันได้แปรสภาพเป็นบ่อเลี้ยงกุ้ง และไม่คุ้มต่อการทำ

การทำประมงจะมีการทำในคอนเอ็นหรือเสร็จจากนา โดยหาในลำคลอง

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ คือ รายได้ไม่พอจากการประกอบอาชีพ ราคาผลผลิตตกต่ำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อม ดินเสื่อมสภาพ และเสื่อมมาจากโครงการของรัฐ และจากชาวบ้านด้วย
บางส่วน และปัญหาจากการปิดเขื่อนทำให้น้ำไม่ไหลขึ้นลง และเกิดปัญหาน้ำเสีย ผักตบเพิ่มขึ้น

จากการสัมภาษณ์นายแปลก ทับช่วย อายุ 91 ปี หมู่ 5 ค.บ้านเนิน ดังนี้

สภาพพื้นที่ เป็นหมู่บ้านเล็ก 45 ครัวเรือนประชากร 250 คน มีชีวิตเป็นอยู่แบบเศรษฐกิจพอ
เพียง ใช้ระบบเครือข่าย และปัจจุบันมีการค้นคว้าโดยไม่มีการพึ่งธรรมชาติมากนัก และมีการใช้
เทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ และมีระบบเครือข่ายเหมือนเดิม

อาชีพในอดีต หาปลาในลำคลอง ประมงชายฝั่ง เย็บจาก ทอผ้า ปัจจุบัน ทำนาทุ่ง ไร่นาสวน
ผสมบ้างบางส่วน

ความสัมพันธ์ อดีตในระบบเครือข่าย ในปัจจุบันเป็นแบบพี่น้องไม่พึ่งพิงกัน

วัฒนธรรมอดีต มโนรา รคน้ำผู้ใหญ่ รับจ้าง สะบ้า ทำขนมพอง ประเพณีชักพระ

วัฒนธรรมปัจจุบัน มีชักพระ ทำบุญเดือนสิบ

ภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่ม มีธรรมชาติดินต่ำขรุขระตาม 2 ฝั่งคลอง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน จะตั้งอยู่ตามริมน้ำ หันหน้าเข้าหาดอนหรือลำคลอง แต่ใน
ปัจจุบันจะเป็นบ้านไม้ กงทน หลังคากระเบื้อง หันหน้าเข้าดอนแทนการหันหน้าหาดำคลอง

การสัญจรสมัยก่อนใช้การเดิน หรือทางเรือ แอว เรือยนต์ เรือใบ และปัจจุบันในรถในการ
เดินทาง

การสาธารณสุข อดีตใช้ชาดัม ยาสมุนไพร

มีประเพณีการแข่งขันเรือ เดือนสิบ และมีการนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่

การปกครองท้องถิ่น มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลในหมู่บ้าน

โครงการปากพนังไม่สามารถให้ประโยชน์กับชาวบ้านได้ แต่สามารถให้ประโยชน์จาก
นายทุนเท่านั้น

มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุน เช่นกองทุนหมู่บ้าน ช่วยเหลือสมาชิกที่มีความเดือดร้อน และมีความเข้มแข็งในกลุ่มอาชีพ

อดีตมีการประกอบอาชีพชาวประมงชายฝั่ง ทำนา ทอผ้า แต่ปัจจุบันมีการทำนาทุ่ง รับจ้าง

ข้อเสนอแนะต่อการเก็บข้อมูลของอาสาสมัครในพื้นที่

การวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์นั้น ผู้วิจัยต้องมีความรู้เบื้องต้นอย่างน้อย 3 ศาสตร์ ต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

- 1) ประวัติศาสตร์ เช่น ที่มา ฯลฯ
- 2) คติชนวิทยา คือ คติแปลว่าความเชื่อ คติชนวิทยาแปลว่าความเชื่อจากคนๆ นั้น และ
- 3) วิทยาศาสตร์ หลังจากนั้นมาตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์เพื่อหาความน่าจะเป็น ตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน และอนาคต

เหตุผลที่จะต้องรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชน เพื่อให้เรารู้ว่าในแต่ละพื้นที่มีที่มา ที่ไปอย่างไร เพื่อจะช่วยให้การทำนายว่าพื้นที่นั้นจะเป็นอย่างไร เพื่อเป็นฐานในความคิด

เช่น การที่เรารู้จักใครสักคน เราไม่สามารถตัดสินเขาด้วยหน้าตาเพียงอย่างเดียว เพราะคนมี 2 ด้าน การที่จะรู้ว่าจะดีหรือไม่เราต้องตรวจสอบให้ลึกก่อน เหมือนการเข้าไปในบ้านคนๆ หนึ่งเข้าไปในห้องรับแขกก็จะมีการประดับอย่างสวยงาม แต่เราไม่สามารถตัดสินได้ว่าเขาเป็นคนอย่างไร เราต้องพยายามที่จะเข้าไปดูให้ถึงห้องครัวว่าเป็นอย่างไร

การที่จะเข้าถึงชุมชน โดยมี 2 ด้าน คือ

- 1) กายภาพ (คือรูปร่างหน้า) และ
- 2) จิตภาวะ ทางด้านจิตใจ

โดยทั่วไปนักวิจัยจะเข้าถึงได้แค่ห้องรับแขกเท่านั้น

การวิจัยมี 2 แบบ คือ

- 1) การวิจัยเชิงคุณภาพ
- 2) การวิจัยเชิงปริมาณ

เราต้องเข้าไปค้นให้พบว่าเป็นอย่างไร เช่นการวิจัยเรื่องมนุษย์ ต้องหนักไปในด้านเชิงคุณภาพ ถ้าการวิจัยเชิงคุณภาพต้องมีการลงภาคสนามด้วย

นักวิจัยต้องเข้าใจในคำถามหลักที่เราถามไปเพื่ออะไร เป็นคำถามหลัก เราก็จะสามารถแตกคำถามเพื่อเชื่อมโยงในส่วนต่างๆ ได้ นักวิจัยต้องเป็นผู้ที่ยืนยันเก็บคำถามและคำตอบที่ได้มาในทุกประเด็นที่เชื่อมโยงกันด้วย ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องหรือตรงกับที่เราถามอยู่หรือไม่

ปิดการประชุม 17.00 น

อัครอน ปะตุกา (บันทึกพิมพ์)

หมายเหตุ : เอกสารประกอบการประชุม

1. การพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
2. ข้อเสนอแนะของ อ.ปิยะ
3. Comment รายงาน : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (อ.สมบุญ)
4. การศึกษาข้อมูลชุมชน (โจทย์)
5. "คน 4 น้ำ" วิบากกรรมจากการพัฒนาของรัฐ
6. เลี้ยงคนคลอง "นั่งร้องไห้"

ทั้งส่วนที่เป็นป่าบก ป่าพรุ ป่าชายเลน และป่าจาก ซึ่งถือเป็นแหล่งต้นน้ำและแหล่งเพาะพันธุ์-อนุบาลสัตว์น้ำ เริ่มจากป่าสงวนแห่งชาติเขาหลวง อ.ลานสกา ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ลุ่มน้ำ เรื่อยลงมาทางใต้คือป่าสงวนแห่งชาติป่าไสไตน ป่าในตาก และป่าเขานา อ.ร่อนพิบูลย์ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระบาท อ.หัวไทร และป่าสงวนแห่งชาติปายางงาม ป่าควนแก้ว-ป่าคลองตม และป่าทุ่งลานชะ อ.ชะอวด ซึ่งมีพื้นที่รวม 218,361 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าพรุ จำนวน 4 แห่งคือ ป่าดอนทรายและป่าคลอง อ.ร่อนพิบูลย์และ อ.เฉลิมพระเกียรติ ป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองคิง และป่าท่าช้างข้าม อ.เชียรใหญ่ และ อ.เฉลิมพระเกียรติ ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านกุ่มแป ป่าบ้านโนลุ่ม และป่าพรุควนเคร็ง อ.ชะอวด รวมเนื้อที่ 165,825.50 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลน จำนวน 5 แห่งคือ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนปากพญา-ปากนคร และป่าปากน้ำ อ.เมือง ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนปากพน้ำฝั่งตะวันออก ป่าเกาะไชย ป่าปลายแหลมตะลุมพุก และป่าเลนปากพน้ำฝั่งตะวันตก อ.ปากพน้ำ รวมเนื้อที่ประมาณ 71,221 ไร่ ส่วนป่าจาก ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์ม ขึ้นกระจายในบริเวณปากอ่าวสองฝั่งแม่น้ำปากพน้ำและคลองสาขาที่ได้รับอิทธิพลน้ำทะเลขึ้นถึง สภาพดังกล่าวนอกจากจะทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพน้ำในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์แล้ว ยังส่งผลให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำปากพน้ำซึ่งมีต้นกำเนิดจากคลองชะอวด มีปริมาณและกำลังน้ำมากพอที่จะป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มได้ในฤดูฝน และมีการปรับสภาพน้ำให้เป็นน้ำกร่อยในฤดูแล้ง โดยทิศทางการไหลเวียนของน้ำจะไหลจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอชะอวดเรียกว่า "คลองชะอวด" ผ่านอำเภอเชียรใหญ่เรียกว่า "คลองเชียร" ถึงบ้านปากแพรก แล้วแยกเป็น 2 สาย สายหนึ่งไหลย้อนก่อนข้ามขนานฝั่งทะเลไปทางทิศใต้ผ่านอำเภอหัวไทรเรียกว่า "คลองหัวไทร" แล้วไปลงทะเลสาบสงขลาที่ปากกระแจะ อ.ระโนด จ.สงขลา ส่วนอีกสายหนึ่งไหลไปทางเหนือผ่านอำเภอปากพน้ำ และออกสู่ทะเลที่อ่าวปากพน้ำ เรียกว่า "แม่น้ำปากพน้ำ" สภาพน้ำในแม่น้ำปากพน้ำตอนบนบริเวณ อ.ชะอวด และ อ.เชียรใหญ่จะเป็นน้ำจืด ส่วนตอนกลางจะเป็นน้ำกร่อย และบริเวณปากอ่าวจะเป็นน้ำเค็ม ระบบน้ำจะมีการขึ้น-ลงไหลเวียนอยู่ตลอดเวลา ตามฤดูกาลและความรุนแรงของการขึ้น-ลงของระดับน้ำทะเล โดยในช่วงฤดูฝนน้ำหลาก แม่น้ำปากพน้ำจะมีความจืดสูง แต่ในช่วงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำปากพน้ำจะกร่อยถึงค่อนข้างเค็ม ส่งผลให้แม่น้ำปากพน้ำมีความหลากหลายทางชีวภาพ

ในส่วนของที่ราบชายฝั่งทะเล มีผลการศึกษาเรื่องการตกตะกอนและการกัดเซาะชายฝั่งทะเลว่า อิทธิพลของคลื่น ลม และกระแสน้ำ ทำให้เกิดการเคลื่อนตัวของทรายตามแนวชายฝั่ง โดยตลอดทั้งปีจะมีตะกอนสุทธิเคลื่อนตัวไปทางทิศเหนือ ส่งผลให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่งและการตกตะกอนทับถมบริเวณร่องน้ำ ทำให้ประสิทธิภาพการระบายน้ำสู่ทะเลในฤดูฝนต่ำลง³

³ ธีรภา ทรแสงสันต์ และคณะ. (2544) สังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพน้ำ. มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. น.3-12 อ้างถึง บริษัทพอลคอลลชันท์และคณะ.(2537) การศึกษาความเหมาะสมและศึกษา

แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยปริมาณและกระแสน้ำในแม่น้ำปากพนังที่ไหลลงสู่อ่าวปากพนังมีปริมาณมาก ทำให้เกิดแรงต้านของกระแสน้ำจากพื้นที่ตอนในของอ่าว จึงส่งผลให้การตกตะกอนของทรายบริเวณปากอ่าว มีปริมาณลดลง

ลุ่มน้ำปากพนังในอดีต จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสาครลงหลายสาย เป็นอู่ข้าว-อู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นเมืองท่าที่สำคัญโดยมีเรือสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขาย สินค้าหลักในเขตลุ่มน้ำคือ “ข้าว” รวมทั้งมีเอกลักษณ์สำคัญในพื้นที่แถบนี้คือ “วังใหญ่ ไชยว สาวตาคม ชนมแปลก” เพราะพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันว่ามีวังนกนางแอ่นมาก มีปลาอุดมสมบูรณ์และมีไขปลาเป็นจำนวนมากทั้งในแม่น้ำสาครลงและอ่าวปากพนัง ชาว ๆ ในย่านนี้ขึ้นชื่อว่าสวคตและทำมาค้าขายคล่องมาช้านาน มีขนบที่ไม่เหมือนที่อื่นคือขนบลาที่นำไปใช้ในงานบุญประเพณีสารทเดือนสิบ วิถีชีวิตของชุมชนชาวลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด ซึ่งนอกจากจะมีอาชีพหลักในการทำนาแล้วชาวบ้านยังสามารถออกหาปลาในคลอง ตกกุ้งแม่น้ำ เก็บผักพื้นบ้านมากินและเหลื่อจึงขาย การติดต่อคมนาคมใช้เส้นทางเรือ โดยมีเรือเมล์วิ่งในแม่น้ำปากพนังจากหัวไทร-เชียรใหญ่-ปากพนังตลอดไปถึงตรังกานู กรุงเทพฯ เพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนค้าขาย การตั้งบ้านเรือนของชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้าน กระจายอยู่ทั่วลุ่มน้ำโดยเฉพาะจะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นแถบสองฟากฝั่งคลอง และมีระบบการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตร โดยสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติคือใช้น้ำฝนและน้ำในแม่น้ำสาครลงที่สอดคล้องกับการขึ้นลงตามธรรมชาติ

ในช่วงหลังปี พ.ศ.2500 ระบบการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศบริเวณตลาดปากพนังซบเซาลง อันเนื่องมาจากการย้ายท่าเรือขนถ่ายสินค้า-ข้าว และเกิดโรงสีเล็กตามชุมชนต่าง ๆ มากขึ้นทำให้โรงสีไฟขนาดใหญ่ซึ่งมีมากถึง 12 โรงค่อย ๆ ล้มเลิกกิจการไปจนหมด ส่งผลให้ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเริ่มประสบปัญหาสูญเสียความเป็นศูนย์กลางของเมืองท่าที่สำคัญของภาคใต้ ประกอบกับการเข้ามาของกระแสพัฒนานิยมที่ส่งผลให้รัฐเริ่มเข้ามาครอบงำท้องถิ่นด้วยเครื่องมือของคำว่า “การพัฒนา” ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ การแทรกแซงโดยรัฐในพื้นที่ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนนแทนการสัญจรทางน้ำ และการสร้างประตุนายหน้าขนาดเล็กเพื่อการชลประทานเกษตร แม้จะดูเหมือนว่าพัฒนาที่เข้ามาในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญขึ้น แต่กลับกลายเป็นว่าพัฒนามาพร้อมกับกระแสทุนนิยม บริโคนิยมที่ท้องถิ่นตั้งรับไม่ทัน ประกอบกับการทำนา – ค้าข้าวไม่รุ่งเรืองเหมือนก่อน ส่งผลให้ประชากรเริ่มอพยพออกจากพื้นที่ทั้งที่อยู่ในรูปของการส่งลูกไปศึกษาต่อและอพยพออกไปทำมาหากินในพื้นที่อื่นเช่น สุราษฎร์ ชุมพร ถือเป็นยุคของการ “หนีนาหาสวน” พื้นที่ที่ถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าจำนวนมาก จนกระทั่งประมาณปี 2529 ได้เกิดการพัฒนาการเลี้ยง

ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช.

กึ่งระบบอุตสาหกรรมขึ้น และขยายเพิ่มอย่างรวดเร็วในปี 2531 - 2535 ซึ่งสามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาลแก่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ชาวลุ่มน้ำฯ ที่อพยพไปอยู่ที่อื่นก็เริ่มเดินทางกลับมามีงานทำเพื่อประกอบอาชีพการทำนากุ้ง จากหนี้สินชาวหาสวน ก็เริ่มกลายเป็นหนี้สวนหา (กุ้ง) อย่างไรก็ตามการทำนากุ้งในยุคแรกยังละเลยการดูแลสิ่งแวดล้อม และไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่ออันเนื่องมาจากการทำนากุ้ง ทำให้นำไปสู่ประเด็นของความขัดแย้ง-แย้งซึ่งทรัพยากรในท้องถิ่น รัฐจึงได้กลับมาให้ความสำคัญกับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในฐานะที่เป็น "อยู่ข้าว อยู่น้ำ" ของภาคใต้ อีกครั้งหนึ่ง ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะฟื้นคืนชีวิตที่อุดมสมบูรณ์คืนแก่ชาวลุ่มน้ำปากพนังอีกครั้งหนึ่ง

คนลุ่มน้ำกับวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำปากพนังตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่ดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติของลุ่มน้ำอย่างแท้จริง ซึ่งเห็นได้ชัดถึงการใช้ทรัพยากรแบบดั้งเดิมที่ไม่ฝืนธรรมชาติ เพราะในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีน้ำถึง 4 ลักษณะ คือ น้ำเค็ม น้ำกร่อย น้ำจืด และน้ำเปรี้ยว ส่วนการประกอบอาชีพชาวบ้านก็จะประกอบอาชีพตามฐานทรัพยากรที่มีโดยไม่ได้อัดแปลง หรือปรับเปลี่ยนธรรมชาติแต่อย่างใด เช่น ในเขตน้ำเค็ม ซึ่งอยู่บริเวณแหลมตะลุมพุก จนถึงทะเลนอก จะมีการทำการประมงขนาดใหญ่ ขนาดกลาง เขตน้ำกร่อยจะมีการทำอาชีพนำปลาจากซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการนี้เดือนละไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท จะมีการประมงพื้นบ้านในแม่น้ำลำคลอง เช่น พวกปลากระบอก ปูดำ กุ้งแม่น้ำ เป็นต้น ในส่วนของเขตพื้นที่น้ำจืดจะมีการทำนา คนลุ่มน้ำจะทำนาปีละครั้งที่เรียกว่า "ข้าวหยาม" หรือข้าวนาปีนั่นเอง ทั้งนี้เพราะชาวนาจะทำข้าวนาปีในช่วงของฤดูฝนโดยใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ ส่วนในช่วงที่น้ำเค็มเริ่มรุกเข้ามาในเขตน้ำจืดเป็นช่วงที่ข้าวเริ่มใกล้สุก คือช่วงเดือน ก.พ. - เม.ย. ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้น้ำแต่อย่างใด นอกจากนั้นยังมีการทำไร่นาสวนผสมที่มีการขุดคูในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้หน้าแล้ง และในแม่น้ำลำคลอง เมื่อน้ำเริ่มเค็มหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "น้ำฉิ่ง" ชาวบ้านจะหากุ้ง หอย ปู ปลาได้เป็นจำนวนมาก เพราะน้ำที่เริ่มกร่อย ปลาทะเลจะขึ้นมาจนถึงชะวอดและปลาน้ำจืดจะลอยหัว(ปลาเมาน้ำ) ชาวบ้านสามารถหากินในคลองได้ถึงวันละ 200 - 500 บาท โดยใช้วิธีการหาปลาที่ง่าย ๆ คือ แห อวน ราวเบ็ด ฆมกึ่ง เป็นต้น ซึ่งสื่อแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรได้เป็นอย่างดี และในเขตของน้ำเปรี้ยวหรือเขตป่าพรุแถบชะวอด เขียวใหญ่ ชาวบ้านจะประกอบอาชีพหาปลา หาเต่า ในป่าพรุซึ่งมีอยู่ชุกชุม และขณะเดียวกันก็ประกอบอาชีพการทำผลิตภัณฑ์จากกระจุตซึ่งเป็นพืชป่าพรุที่ทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชน

จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพตั้งแต่อดีตของคนลุ่มน้ำปากพนังล้วนเป็นการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ การดำรงชีพพออยู่พอกิน แต่เมื่อการพัฒนาเริ่มเข้ามาพร้อมกับความทันสมัยที่ฝืนและปรับเปลี่ยนธรรมชาติก็ทำให้ฐานคิดการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป ดังเช่นที่ ประเสริฐ คงสงค์ ชาวบ้านใน ต.เกาะเพชร กล่าวถึงการพึ่งพิงธรรมชาติและปัญหาที่เกิด

จากการพยายามมีธรรมชาติว่า "...สมัยแรกที่จะทำไม่ได้มีปัญหา น้ำจืด น้ำเค็ม แต่เขาจะทำให้คน
ทำนา เพราะจากเดือน ก.พ.-เม.ย. น้ำเค็มมันเข้ามาทางปากพนังทุกปี มันเข้ามาถึงหัวไทร ...
น้ำเค็มขึ้นถึง แต่จริง ๆ ไม่ได้มีผลกระทบที่น้ำเค็มขึ้นถึง เพราะว่าคนเขารู้ในธรรมชาติว่าเดือนไหน
น้ำเค็มมาเขาก็ทว่านข้าวเบา ช่วงน้ำจืดทว่านข้าวหนัก ผลกระทบน้อย ที่ว่าผลกระทบมากเพราะ
เขาจะเอาวิชาการเข้ามามากมันทำไม่ได้ ต้องทำตามธรรมชาติ วัตถุประสงค์เพื่อจะใช้วิชาการให้
เต็มที่เพราะข้าวขายคือนั่น ..." สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดคือการที่รัฐพยายามส่งเสริมให้มีการทำนาปีละ
2 ครั้ง และใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ที่นักวิชาการเกษตรแนะนำแทนข้าวพื้นเมือง ทำให้เริ่มมีปัญหาเรื่องน้ำ
ต้นทุนการผลิต และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการลงมือขอแรงกันก็เปลี่ยนไป วัฒนธรรม
การเก็บข้าวด้วยแกระที่ใช้แรงคนและเหมาะกับพันธุ์ข้าวพื้นเมืองหายไป เพราะพันธุ์ข้าวที่รัฐ
ส่งเสริมเป็นข้าวพันธุ์เดี่ยว ต้องใช้น้ำ ปุ๋ย และยา ในการผลิตสูง การเก็บเกี่ยวก็ใช้รถเก็บเป็นหลัก
ทำให้ชาวนาขาดทุนไร่ละไม่ต่ำกว่า 500 บาท ในขณะที่ราคาข้าวที่ชาวนาขายได้จริง ๆ ไม่เกิน
เกวียนละ 3,500 บาท⁵ ทำให้ชาวนาบางส่วนต้องปล่อยให้นาว่าง หรือเปลี่ยนเป็นอาชีพทำนาทุ่งใน
ที่สุด

- 2 -

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : พัฒนาการการพัฒนา

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงห่วงใยความเดือดร้อนและความทุกข์ยากของประชาชนในเขต
พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันประกอบด้วยอำเภอปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร ชะอวด ร่อนพิบูลย์ จุฬา
ภรณ์ เฉลิมพระเกียรติ พระพรหม และบางส่วนของอำเภอลานสกา อำเภอเมือง จังหวัด
นครศรีธรรมราช รวมถึงพื้นที่บางส่วนของอำเภอควนขนุน อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง และ
บางส่วนของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลาด้วย ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีประชากรมากกว่า 600,000 คน
มีพื้นที่ประมาณ 1.9 ล้านไร่ ซึ่งในอดีตเคยเป็นแหล่งอยู่ข้าวอยู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ แต่ในปัจจุบัน
ด้วยจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นและทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมลงจนถึงขั้นวิกฤติ โดยเฉพาะ
ทรัพยากรน้ำไม่เพียงพออย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ปริมาณน้ำจืดที่เคย
อุดมซับไว้และทยอยปล่อยลงในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขาในช่วงฤดูแล้งลดน้อยลงจากเดิมที่
เคยมีใช้ปีละ 9 เดือน ปัจจุบันเหลือเพียงปีละ 3 เดือนเท่านั้น และเนื่องจากลักษณะของแม่น้ำปาก
พนังมีระดับท้องน้ำอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ประกอบกับแม่น้ำปากพนังมีความลาดชัน
น้อยทำให้น้ำเค็มสามารถรุกตัวเข้าไปในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขาเป็นระยะทางมากกว่า 100
กิโลเมตร สร้างความเสียหายให้แก่พื้นที่เกษตรกรรมอย่างมาก ยิ่งกว่านั้นทางตอนใต้ของพื้นที่ลุ่ม

⁴ ประเสริฐ คงศักดิ์ สัมภาษณ์ 13 มิถุนายน 2545

⁵ ข้อมูลจากการจัดเวทีพูดคุย ช.ท่าช่อม และต.เกาะเพชร อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช 28 ก.ย. 45

น้ำปากพนังยังมี "พรุควนเครัง" ซึ่งเป็นพื้นที่พรุประมาณ 200,000 ไร่ ซึ่งบริเวณรอบ ๆ พรุควน
ใช้ประโยชน์อาศัยทำกิน มีสภาพทั้งดินเค็มและน้ำเปรี้ยว ความเป็นกรดสูง ที่สำคัญที่สุดมีน้ำเน่า
เสียจากการทำนาทุ่งไหลลงในลำน้ำต่าง ๆ ทำให้พื้นที่สองฝั่งคลองปากพนังและลำน้ำสาขามี
สภาพไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ราษฎรในพื้นที่ขาดแคลนน้ำจืดเพื่อการเกษตรและการอุปโภค
บริโภค ได้รับความเดือดร้อนอย่างสาหัสทุกปี น้ำจืด-น้ำเค็ม-น้ำเปรี้ยว ปัญหาน้ำ 3 รสที่ชาวลุ่ม
น้ำปากพนังต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบันเป็นสาเหตุให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการ
ทำนาได้รับความเสียหาย ผลผลิตตกต่ำ ผู้คนส่วนใหญ่ยากจน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบด้วยพระเนตรพระกรรณ ที่ราษฎรในพื้นที่ลุ่มน้ำ
ปากพนังประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนด้วยความห่วงใย จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริ
เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเพื่อช่วยเหลือราษฎรอย่างเร่งด่วนหลายครั้ง
ตั้งแต่ปี 2521 เรื่อยมาเป็นลำดับ และครั้งที่สำคัญที่สุด คือเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2536 ได้
พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ เข้าเฝ้า ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวคน์ ทรงพระราชทานพระราชดำริ
เพิ่มเติมว่า

".....ทำประตูที่ปากแม่น้ำห่างจากตัวอำเภอปากพนัง ประมาณ 3
กิโลเมตร.....ก็พิจารณาว่าจะแก้ปัญหทั้งหมด ซึ่งหมายความว่า
กฎเกณฑ์สำคัญของโครงการ.....จะแก้ไขปัญหาคั้งแต่น้ำแล้ง.....น้ำท่วม.....
น้ำเค็ม และสามารถที่จะให้ประชาชนมีน้ำบริโภคและน้ำทำ
การเกษตร.....การสร้างประตูน้ำนั้น.....ก็เชื่อว่าถ้าไม่มีปัญหาที่ดิน.....จะ
สร้างได้โดยเร็ว.....เพราะนายช่างชลประทานก็มีประสบการณ์มากพอใน
การทำประตูน้ำอย่างนี้มาแล้วจากการที่สร้างที่บางนรา.....ซึ่งเข้าใจว่า
ในกรณีอย่างนี้จะไม่มี ความแตกต่างกันเท่าไร.....กะว่าใช้เวลาประมาณ 3
ปีเสร็จ.....แม้ว่าประตูน้ำอันเดียวจะไม่แก้ไขปัญหทั้งหมด ซึ่งจะต้อง
สร้างหรือทำโครงการต่อเนื่อง.....หากว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไข
ปัญหทั้งหมด.....จากอันนี้จะทำอะไร ๆ ได้ทุกอย่าง.....และแยกออกมา
เป็นโครงการ ๆ....."

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการพัฒนา
พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ด้านชลประทาน เศรษฐกิจ และสังคม ให้ราษฎรในพื้นที่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
ปราศจากความขัดแย้ง พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ
รวมทั้งสิ้นประมาณ 1,937,500 ไร่ (3,100 ตารางกิโลเมตร) ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่

* แผนที่ประชาคมพื้นน้ำ การจัดการด้านระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ ๒๕๓๖

จังหวัดนครราชสีมา (อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด อำเภอ ร่อนพิบูลย์ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอลานสกาบางส่วน อำเภอเมืองบางส่วน และกิ่งอำเภอพระ พรหม) อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา บางส่วน

วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อป้องกันน้ำเค็มจากทะเลที่จะไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง และลำน้ำสาขา ระยะเวลาในการระบายน้ำท่วมออกจากพื้นที่ที่เกิดอุทกภัย ขจัดปัญหาความ ขัดแย้งระหว่างราษฎรที่ทำนาทุ่งและราษฎรที่ทำนาข้าว กักเก็บน้ำจืดและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และ ขยายพันธุ์สัตว์น้ำจืดได้ ช่วยสร้างระบบนิเวศน์และสภาพแวดล้อมของอ่าวปากพนังให้มีสภาพดี ขึ้น เพื่อลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของราษฎร การดำเนินงานตามโครงการประกอบด้วย

กิจกรรมของโครงการดังกล่าว ประกอบด้วย การก่อสร้างระบบชลประทาน ในด้าน :-

- 1) งานก่อสร้างระบบระบายน้ำปากพนังพร้อมอาคารประกอบ
- 2) งานก่อสร้างระบบระบายน้ำพร้อมอาคารประกอบและประตูระบายน้ำ
 - คลองระบายน้ำชะอวด-แพรงเมืองพร้อมประตูระบายน้ำและคันกันทราย
 - คลองระบายน้ำจุกเงินและประตูระบายน้ำ
 - คลองปากพนังและประตูระบายน้ำ
 - คลองบางโค แบ่งเขตน้ำจืด-น้ำเค็มและอาคารประกอบ
- 3) งานก่อสร้างคันแบ่งน้ำจืด-น้ำเค็มและอาคารประกอบ
- 4) งานก่อสร้างระบบชลประทานตอนบน
 - ฝ่ายคลองไม้เลียบส่วนขยาย
 - ในเขตนิคมสร้างตนเองควนขนุน
- 5) งานก่อสร้างชลประทานและปรับปรุงระบบชลประทานตอนล่าง

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นงานกิจกรรมพัฒนาการเกษตร ตามแผนพัฒนา โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม การปรับปรุงการผลิตข้าว การเกษตรผสมผสาน การปรับปรุงพื้นที่เลี้ยงกุ้ง การอนุรักษ์ป่าไม้ พัฒนาการจัดการบริหารและการจัดการ การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเพื่อเสริมความมั่นคงใน พื้นที่ มีกิจกรรมเสริมความมั่นคง งานประชาสัมพันธ์ งานศิลปาชีพ

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็น รูปธรรมตั้งแต่ปี 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาพื้นที่น้ำท่วม ปัญหานาทุ่ง นาข้าว โดยการ สร้างประตูน้ำปากพนังเพื่อเก็บน้ำจืด และมีประตูระบายน้ำย่อยอีก 5 ประตู ตลอดจนการพัฒนา ระบบการเกษตรต่าง ๆ ใช้งบประมาณกว่า 15,000 ล้านบาท ปัจจุบันได้ดำเนินการไปแล้ว

ประมาณ 56 เปอร์เซ็นต์¹ ซึ่งทาง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พตท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้เร่งรัดโครงการให้แล้วเสร็จภายในปี 2547

- 3 -

ความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชน

การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นเพียงหนึ่งในโครงการของรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชนเท่านั้น เพราะหากนับย้อนเวลาไปก่อนหน้านี้ รัฐบาลมีโครงการพัฒนาหลายประการเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยโครงการที่ส่งผลต่อระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำที่ชัดเจน ได้แก่

โครงการพัฒนาระบบชลประทาน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการที่ส่งเสริมการจัดระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยการขุดคลองและสร้างประตูระบายน้ำขนาดเล็กขึ้นเพื่อการคมนาคมและเพื่อการเกษตร ซึ่งเริ่มมีการดำเนินการมาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ การขุด"คลองสุชุม" ที่มีการดำเนินการจนแล้วเสร็จในปี ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) เพื่อให้ราษฎรในอำเภอปากพนังมีน้ำจืดบริโภค เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมให้กับเรือสินค้าและการเดินทางของราษฎรในฤดูมรสุม(ใช้เป็นเส้นทางเลี้ยงคลื่นลมในทะเล) และเพื่อขยายพื้นที่การทำนาทั้งสองฝั่งคลอง และประชาชนได้ขุดคลองซอยเพื่อใช้ประโยชน์ในระยะต่อ ๆ มาอีกหลายคลอง เช่น คลองน้อย คลองเปี้ยะ คลองบางม่วง คลองบางหลวง คลองบางว่า คลองบางกุด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างประตูระบายน้ำ(ท่าบ) ระหว่างคลองสุชุมและคลองปากพนังเพื่อกั้นน้ำทะเลหนุน และได้นำจืดเพื่อการอุปโภค-บริโภค ด้วย² นอกจากนี้ รัฐยังมีการพัฒนาระบบชลประทานในระยะต่อ ๆ มาอีกหลายโครงการ ที่สำคัญ ได้แก่ การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางจากเพื่อป้องกันน้ำเค็มและได้นำจืดเพื่อการเกษตร(2505), การสร้างประตูระบายน้ำคลองสุชุม(2512-2513), การทำคันกั้นน้ำเค็มบริเวณตำบลท่าพญา ตำบลขนานนาค ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก และตำบลหน้าสะตน เพื่อป้องกันคลื่นลมที่มักนำน้ำทะเลมาท่วมพื้นที่นาข้าว(ชาวบ้านเรียกคลื่นนี้ว่า "คลื่นหักหาด"ในปี พ.ศ.2512-2513), การสร้างประตูระบายน้ำคลองเชียรใหญ่(2514-2518), การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางไทร บริเวณตำบลบ้านใหม่(2515-2518), การก่อสร้างประตู

¹ ข้อมูลจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาสภาพแวดล้อมบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2545 ณ ศูนย์ศิลปาชีพเนินขี้ผึ้ง อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งดำเนินการโดย กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 11

² พอลา แกนแกว (2528) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ.2493 - 2525 วิทยานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ อักษรศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. น.23-24.

ระบายน้ำและฝายป่อคนที บริเวณตำบลนาบนาก(2518) และการก่อสร้างประตูระบายน้ำคลอง
ขี้อง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อ.เชียรใหญ่ (2518-2521)⁹ เป็นต้น

โครงการสร้างถนนเพื่อการคมนาคม เป็นโครงการที่ราชการเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมี
การก่อสร้างเส้นทางที่สำคัญประมาณปี พ.ศ. 2518 ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช-
หัวไทร, ถนนสาปอ้อ - ชะอวด, ถนนสายชายทะเลปากพนังฝั่งตะวันตก-เชียรใหญ่ และถนน
สายริมทะเลปากพนัง-หน้าโกฏี-หัวไทร ต่อมาในปี พ.ศ.2520 องค์การบริหารส่วนจังหวัด
นครศรีธรรมราชจึงให้ความสำคัญกับการสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอปากพนังกับอำเภอเชียร
ใหญ่ ผ่านตำบลบางตะพวง และตำบลไสหมาก เพื่อเชื่อมต่อกับสายอำเภอเชียรใหญ่ - บ่อล้อ -
บ้านตูล อำเภอชะอวด เป็นต้น ซึ่งถนนสายสำคัญเหล่านี้ถูกสร้างล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและ
ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย¹⁰

โครงการพัฒนาด้านอาชีพ เป็นความพยายามในการส่งเสริมอาชีพโดยรัฐ ด้วยการ
ส่งเสริมการผลิตข้าวด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่(พ.ศ.2513) เช่น พันธุ์ข้าวใหม่ การทำนาปีละ 2 ครั้ง
และการประกวดพันธุ์ข้าว เป็นต้น ¹¹ วิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำปากพนัง ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่อง
การทำมาหากิน นาข้าวเริ่มหายไป และบางพื้นที่เลิกทำนาเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำเสีย-ดินเสีย
เกิดปัญหาเรื่องหนูในนาข้าว การส่งเสริมเรื่องไร่นาสวนผสมตามรูปแบบที่รัฐกำหนดไม่สอดคล้อง
กับสภาพพื้นที่และความต้องการของชาวบ้าน ประกอบกับไม่มีการดูแลช่วยเหลือเรื่องราคาและ
การตลาด การส่งเสริมเรื่องไร่นาสวนผสมจึงไม่ประสบผลสำเร็จชาวประมงพื้นบ้านที่ทำมาหากิน
ในแม่น้ำปากพนัง คุกคลอง และในอ่าวปากพนัง เริ่มหากินได้น้อยลงเนื่องจากน้ำเสีย เป็นต้น
โดยตัวชี้วัดที่แสดงถึงวิกฤติของปัญหาการทำมาหากินที่สำคัญคือ การอพยพออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำ
ปากพนัง ซึ่งมีมากในปี พ.ศ. 2515 จนถึงปัจจุบัน

โครงการต่าง ๆ รัฐได้เข้ามาพัฒนาในพื้นที่อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการกินดีอยู่ดีในพื้นที่
ลุ่มน้ำปากพนัง แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ได้ผนวกเอาโครงการของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาเป็น
ระบบภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ใช้งบประมาณถึง
กว่า 15,000 ล้านบาท (รายละเอียดได้กล่าวมาแล้วข้างต้น)

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้สร้างประตูระบายน้ำ
หลักกันแม่น้ำปากพนังแล้วเสร็จโดยใช้ชื่อว่า "ประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์" และได้เริ่มปิด
ประตูระบายน้ำเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2542 ในขณะที่ประตูระบายน้ำย่อยและระบบย่อยอื่น ๆ ยังไม่

⁹ นรงค์ บุญสวยขวัญ. (2544) วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนา
ฉบับที่ 1-8. โครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. น. 195
และ น.287-291.

¹⁰ เพิ่งอ้าง น. 195 และ น.198

¹¹ เพิ่งอ้าง น.195

แล้วเสร็จ ทำให้น้ำไม่หมุนเวียน เกิดการหมักหมม น้ำเสีย ดินเสีย และยังมีระบบชลประทาน น้ำเค็ม โครงการไร่นาสวนผสมซึ่งสร้างปัญหา เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน โครงการประตูกั้นน้ำเค็มที่ปากแม่น้ำปากพนัง ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่นับหลายร้อยไร่และมีสภาพเป็นน้ำกร่อย บ่อน้ำกิน น้ำใช้ของชาวบ้านกลายเป็นน้ำกร่อย ใช้ไม่ได้ การทำนาทุ่งก็ได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำไม่หมุนเวียน เกิดน้ำเสีย เกิดมลพิษ ต้องซื้อน้ำเค็มมาเลี้ยงกุ้งในขณะที่ราคากุ้งตกต่ำ สัตว์น้ำในลุ่มน้ำปากพนังสูญพันธุ์ประมาณ 96 ชนิด¹² เกษตรกรที่ประกอบอาชีพการประมงในลุ่มน้ำปากพนังได้รับความเดือดร้อน ดังนั้นจึงไม่มีน้ำศาล ทำให้เกษตรกรที่มีอาชีพทำน้ำศาลจากได้รับความเดือดร้อน โดยผลกระทบดังกล่าวมีน้ำหนักและความเข้มข้นของปัญหาแตกต่างกันตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ดังนี้

1. พื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ

พื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ จะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก และมีอาชีพอื่น ๆ ในที่ราบสูงภูเขา คือการทำสวนผลไม้และสวนยาง ในบริเวณแม่น้ำสาครลงก็จะมีการทำประมงในคลอง ทำน้ำศาลจาก เลี้ยงกุ้ง ไร่นาสวนผสม เป็นต้น ซึ่งปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปิดประตูระบายน้ำ ได้แก่

- 1.1 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือ เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย สาครลงดินเขิน ดินเปรี้ยวและมีการปนเปื้อนของสารหนูในน้ำ กล่าวคือ การปิดประตูเขื่อนและชุดลอกคลองซอยต่าง ๆ ตามโครงการพระราชดำริ ในขณะที่คลองชะอวด-แพรงเมืองยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ ทำให้น้ำไม่ไหลเวียนตามปกติ ปลาไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้ ปริมาณปลาตกลงกว่าร้อยละ 60 เกิดการท่วมขังของน้ำ เกิดการตกตะกอน สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ไม่ถูกชะล้าง และมีปัญหาเรื่องผักตบชวา-ต้นจากผลิตน้ำศาลได้น้อยลง เพราะน้ำจืดขึ้น นอกจากนี้การชุดลอกคลองซอยต่าง ๆ ทำให้น้ำเปรี้ยวจากพรวนเคร็ง และสารหนูจากอำเภอร่อนพิบูลย์ ซึ่งเคยไหลปนเปื้อนมากับน้ำตามปกติ ไม่สามารถถ่ายเทออกสู่ทะเล และส่งผลให้เกิดการปนเปื้อนในดินด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องเผชิญปัญหาเรื่องถนนพัง อันเนื่องมาจากการขนน้ำเค็มขายให้นาทุ่ง, การเลื่อมไทรของป่าในพรวนเคร็ง โดยมีพืชหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์เช่น หวายบ้าน และเสม็ด สัตว์ประเภทหนูและกระรอกเริ่มหนีออกจากป่าเข้ามาอยู่ในสวนมะพร้าวซึ่งสร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก และในประการสุดท้ายคือ ผักพื้นบ้านหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ไปด้วยเพราะน้ำเสีย

¹² รัชฎา คณแสงสันต์ และคณะ (2544) "การศึกษาด้านทรัพยากรทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม" เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการจัดเตรียมสถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, น. 3/27

1.2 ปัญหาในการประกอบอาชีพ โดยกลุ่มแรกคือชาวนาเริ่มทำนาน้อยลงเหลือประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ ทั้งนี้เพราะให้ผลผลิตน้อย ราคาตกต่ำ น้ำท่วมซึ่งเกิดโรค และไม่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐ กลุ่มนาทุ่งประสบปัญหาขาดทุนเพราะต้นทุนสูง น้ำเสีย ทุ่งเป็นโรค และไม่มีที่ทิ้งเลนจากนาทุ่ง ส่วนอาชีพทำประมงพื้นบ้านในคลอง ประสบปัญหาน้ำเสีย มีผักตบชวามากทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำมาหากิน และที่สำคัญคือสัตว์น้ำจำนวนมากลดปริมาณลง และหลายประเภทที่เริ่มสูญพันธุ์ ได้แก่ ทุ่งแต้ ทุ่งก้ามกราม ทุ่งแม่หวัด ทุ่งอ้อ ทุ่งนา ปลาράพัน ปลาหลด ปลากักเป้า ปลาบุทอง ปลาหมอช้างเหยียบ ปลากรวดน้ำจืด และปลาชะโด เป็นต้น โดยเฉพาะปลากักเป้า นั้น เป็นปลาเศรษฐกิจที่ชาวบ้านผลิตเพื่อการส่งออกด้วย ผลที่ตามมาจากการลดลงของพันธุ์สัตว์น้ำคือ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องเครื่องมือประมงเริ่มหายไป เช่น ไซ ค้อง ยอใหญ่ปล้า สุ่ม ปง เป็นต้น

1.3 ปัญหาทางสังคม เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เพราะทรัพยากรธรรมชาติลดลง โดยปัญหาหลักที่พบในปัจจุบันคือ สภาพจิตใจของคนลุ่มน้ำปากพนังเสื่อมทรามเพราะหากินไม่ได้ ชุมชนเหลือเฉพาะคนแก่กับเด็ก วัยแรงงานอพยพออกไปทำงานในเมือง/นอกพื้นที่ เกิดปัญหาหนี้สิน เด็กขาดสารอาหาร เกิดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และการพนัน นอกจากนี้การพัฒนาที่ขาดการวางแผนยังส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตของชาวบ้านด้วย กล่าวคือ การสร้างถนน 4 เลน บริเวณสี่แยกป้อล้อ โดยไม่มีการสร้างสะพานลอย ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กนักเรียนมีความเสี่ยงสูงขึ้นด้วย

2) พื้นที่ใต้ประตูละบายน้ำ

ชุมชนรอบอ่าวปากพนังตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 100 ปี อ่าวปากพนังในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีทรัพยากรที่สำคัญคือ ป่าชายเลนที่ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ปากแม่น้ำปากพนังจนถึงปากอ่าวบริเวณแหลมตะตุมทุก มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ลำเจียกน้ำ ปอน้ำ ลำพู ลำแพ โกงกาง จาก โพเด ตะบูน แคน้ำ เป็นต้น ในผืนป่ามีสัตว์ป่าจำนวนมากได้แก่ ช้าง กวาง หมูป่า ลิง แสม ไก่ป่า เสือปลา มูสิง จระเข้ ปู ปลาประเภทต่างๆ ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบันชาวบ้านได้สะท้อนความเห็นต่อการดำเนินนโยบายรัฐว่า รัฐไม่มีการส่งเสริมชาวประมงโดยเฉพาะชาวประมงพื้นบ้าน การพัฒนาที่ผ่านมารัฐมักให้ความสำคัญกับชาวนาข้าว ไร่นาสวนผสม มีการแจกพันธุ์ข้าว พันธุ์ไม้ผล แจกยา แจกปุ๋ย แต่กับชาวประมงนั้นปล่อยให้ช่วยเหลือตัวเองตลอดมา

ในปัจจุบันเมื่อมีการปิดประตูระบายน้ำ ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพของชาวประมง คือ เกิดน้ำเน่าเสียในแม่น้ำและบริเวณอ่าวปากพนัง เพราะการปิดประตูระบายน้ำทำให้ระบบน้ำไม่ไหลเวียน จำนวนปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ลดน้อยลง มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภทสัตว์ 2 น้ำ (สัตว์น้ำกร่อย) เพราะสัตว์น้ำกร่อยนั้นบางชนิดวางไข่ในบริเวณอ่าวและไปโตบริเวณน้ำจืดแถบปากแพรก เขียวใหญ่ จนถึงชะอวด และบางชนิดไข่ในน้ำจืดโตในน้ำเค็ม เป็นต้น ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านต้องออกไปหากินไกลขึ้นส่งผลต่อต้นทุนและค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น

ปัญหาการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนาทุ่งมากขึ้น เพราะเริ่มมีการโยกย้ายการทำนาทุ่งจากเขตน้ำจืดที่ทางราชการประกาศห้ามเลี้ยงกุ้งมาบุกรุกจับจองพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาทุ่ง การเสื่อมโทรมของป่าชายเลนจากผลกระทบของระบบนิเวศที่น้ำไม่ไหลขึ้นลงและน้ำไม่มีสภาพเป็นน้ำกร่อยที่เหมาะสมกับป่าชายเลน ซึ่งยังส่งผลถึงปัญหาการลดลงของปริมาณและพันธุ์ปลาจำนวน

นอกจากปัญหาสภาพแวดล้อมแล้วยังมีปัญหาน้ำท่วมในเขตเทศบาลเมืองปากพนัง

โดยเฉพาะช่วงหลังจากมีการปิดประตูระบายน้ำทำให้น้ำท่วมสูงในเขตเทศบาลเมือง เพราะเมื่อถึงเวลาน้ำขึ้นแรงดันของน้ำทะเลก็จะดันเข้ามาในอ่าวปะทะกับแนวน้ำจืดที่กำลังไหลลงไป แนวน้ำจืดก็จะค่อย ๆ ชะลอตัวช้าลง ๆ สัมพันธ์กับแรงดันของน้ำทะเลที่ดันเข้ามา ระดับน้ำจืดก็ค่อย ๆ ยกกระดับสูงขึ้น เมื่อแรงดันน้ำดันเข้ามาทางอ่าวปากพนังมากกระทบกับประตูระบายน้ำที่กั้นอยู่ น้ำจึงไหลเอ่อท่วมเขตเทศบาล ถ้าหากไม่มีประตูระบายน้ำหรือเปิดประตูระบายน้ำทั้งหมด น้ำที่ดันเข้ามาก็จะเอ่อสูงขึ้นไปตลอดลำน้ำ¹⁴ ซึ่งทำให้น้ำไหลกระจายออกสู่ลำคลองสาขาได้และไม่เอ่อคันท่วมเขตเทศบาล

- 4 -

ข้อคิดเห็นและทางออกในการจัดการปัญหาในพื้นที่

ปัญหาและผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตามโครงการของรัฐ ส่งผลให้ภาคประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้มีการแสดงความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง ทั้งที่อยู่ในรูปของการแสดงออกตามเวทีประชุมสัมมนาต่าง ๆ หรือการทำหนังสือถึงส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อแสดงความคิดเห็น เสนอแนะทางออก/ทางแก้ สามารถประมวลได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการน้ำ ปัญหาที่สำคัญในการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังคือการจัดการระบบน้ำในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างไรก็ตามเมื่อโครงการได้เริ่ม

¹⁴ นิเวศน์ เดชกุณณากร, (2543) อุตสาหกรรมการประมงน้ำจืด ประตูระบายน้ำในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับแนวทางการบริหารจัดการ เอกสารอัดสำเนา น.22.

ดำเนินการกลับมามีปัญหาในเรื่องการจัดการน้ำที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และการประกอบอาชีพ
ในปัจจุบันของชุมชน ซึ่งได้มีการเสนอแนวทางในการแก้ไข ดังนี้

- เปิดประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ ชุมชนส่วนใหญ่เสนอว่าน่าจะมีการเปิด
ประตูระบายน้ำเป็นการถาวรเพื่อให้กลับคืนสู่ธรรมชาติ และบางส่วนเสนอว่าให้
มีการจัดการเปิด - ปิดประตูน้ำเป็นระยะ ๆ ตามความเห็นชอบร่วมของชุมชน
และในช่วงที่ยังสร้างระบบย่อย / ประตูระบายน้ำย่อย ของโครงการยังไม่เสร็จสิ้น
สมบูรณ์ก็ให้เปิดประตูระบายน้ำให้เป็นธรรมชาติไปก่อน เพื่อบรรเทาความ
เดือดร้อนเฉพาะหน้า
- จัดตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำเพื่อการบริหารจัดการน้ำ ๔ ฝ่าย คือ รัฐ องค์กรเอกชน
นักวิชาการ และชาวบ้าน เพราะการดำเนินการโครงการขนาดใหญ่ที่ชาวบ้าน
ไม่ได้มีส่วนร่วมมาตั้งแต่ต้น เพราะไม่ได้มีการทำประชาพิจารณ์หรือสำรวจความ
ต้องการที่แท้จริงของประชาชน และทางรัฐเองก็ไม่ได้รู้สภาพที่แท้จริงของพื้นที่
และวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้การพัฒนาเกิดปัญหาโดยเฉพาะการจัดการน้ำใน
พื้นที่ ดังนั้นจึงควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมขึ้นพิจารณาในการจัดการลุ่มน้ำ
ทั้งระบบ
- จัดระบบน้ำป่าพรุให้เหมาะสมทำให้ในพรุมีน้ำขังตลอดปี เช่น การทำฝายน้ำล้น
เนื่องจากป่าพรุควนเคร็งซึ่งมีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 ของประเทศ รองจากป่าพรุ
โต๊ะแดง จ.นราธิวาส และเกิดไฟป่าทุกปี โดยเฉพาะปีนี้ (2545) เกิดไฟป่ารุนแรง
มากเพราะน้ำในพรุแห้ง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขุดคูน้ำลึกเกินไปทำให้น้ำ
ในพรุไหลลงคูน้ำจนพรุแห้งส่งผลให้เกิดไฟป่าอย่างรุนแรง และสัตว์น้ำในป่าพรุที่
เป็นแหล่งอาหารและอาชีพของชาวบ้าน ก็ลดน้อยลงและสูญพันธุ์ไปแล้วบางส่วน
จึงจำเป็นต้องมีการจัดการให้น้ำท่วมขังในป่าพรุอยู่ตลอดปี
- ให้มีการกำหนดเขตน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็มให้เหมาะสมตามสภาพพื้นที่และ
อาชีพในปัจจุบันของชุมชน พร้อมทั้งดำเนินการขุดลอกคลองออกทะเลและคลอง
ซอยต่าง ๆ เพื่อให้น้ำไหลเวียนเป็นธรรมชาติ ดังเช่นที่ประเสริฐ คงสงค์ ได้เสนอ
ว่า "โครงการนี้ผมคิดว่าน่าจะพัฒนาดังนี้ คือ 1) ทำอย่างไรให้คลองหน้าโกฏี และ
คลองแพรกเมือง ปากคลองปากกระวะ อย่าให้ทรายเข้ามาถมได้ 2) ต้องผันน้ำจืด
มาช่วยให้ความเค็มอย่าให้เกิน 10 แล้วก็ทำได้ ให้มันเป็นน้ำกร่อยจริง ๆ แต่
น้ำกร่อยเขาค้างหลักไว้ที่ 14 แต่ 15 มันยังทำไม่ค่อยได้" ทั้งนี้เพราะว่าการจัดการน้ำ
ของภาครัฐคำนึงเฉพาะน้ำจืดกับน้ำเค็ม แต่ไม่ให้ความสำคัญกับการจัดการระบบ
น้ำกร่อย / นิเวศน้ำกร่อย ทำให้ทรัพยากรและวิถีชีวิตที่ต้องอิงอยู่กับน้ำกร่อยมี
ปัญหา

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกระดับ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังของรัฐไม่ได้มีการสำรวจข้อมูลความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ทำให้โครงการไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ซ้ำยังก่อให้เกิดปัญหาสืบเนื่องตามมาอีกหลายประการ ดังนั้นในช่วงที่โครงการยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จก็ควรจะมีการสำรวจถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหรือปรับเปลี่ยนโครงการได้ตามความเหมาะสม
3. การฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - ดิน สภาพดินในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นดินที่มีศักยภาพในการทำเกษตรทั้งทำนา ปลูกไม้ยืนต้น ทำนาเกลือ เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีพื้นที่ที่มีปัญหาในการจัดการเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรคือบริเวณที่ราบลุ่มต่ำ และพื้นที่พรุ ในเขต อ.ชะอวด และเชียรใหญ่ ซึ่งต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงพื้นดินให้เหมาะสมแก่การประกอบอาชีพของชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม
 - น้ำ สภาพน้ำในแม่น้ำปากพนังเริ่มเน่าเสียเนื่องจากการปิดประตูระบายน้ำ ส่งผลให้น้ำนิ่ง ไม่ไหลเวียน มีการหมักหมมของตะกอน ส่งผลให้สัตว์น้ำลดน้อยลงจนกระทั่งสูญพันธุ์ จึงต้องมีการบำบัดน้ำทิ้งโดยวิธีธรรมชาติคือการทำให้น้ำไหลเวียนขึ้นลงตามปกติ และการจัดการเรื่องน้ำจากแหล่งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำสาครลง
 - ป่าไม้ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจะมีป่าไม้ 3 ประเภท คือ ป่าที่สูง ป่าพรุ และป่าชายเลน ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายทางชีวภาพสูง แต่ปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้มีสภาพที่เสื่อมโทรมลง ดังนั้นจึงควรมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าเหล่านี้ให้มีความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาโดยวิธีการต่าง ๆ
4. การจัดการระบบการผลิตทางการเกษตร การดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่จะฟื้นฟูความเป็นอยู่ของชุมชนและการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการทำนาข้าว ไร่สวนผลไม้ เหล่านี้จะไม่สามารถดำเนินการให้เป็นจริงได้ครบใดที่การจัดการด้านการตลาดยังไม่ดีพอและราคาตกต่ำ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินการจัดการระบบการผลิตในโซนน้ำจืดไม่ประสบผลสำเร็จ

- 5 -

สิทธิชุมชน : การจัดการการพัฒนาที่ต้องฟังเสียงประชาชน

ปัจจุบัน ผลพวงจากกระบวนการพัฒนาของรัฐได้ส่งผลกระทบทั้งต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชน แม่น้ำปากพนังซึ่งเปรียบเสมือนสายเลือดของคนลุ่มน้ำเริ่มหยุดการไหล เกิดการ

ตกตะกอนของสิ่งปฏิกูล และเริ่มเน่าเสีย ป่าต้นน้ำ ป่าพรุ และป่าชายเลน ถูกทำให้ลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการตกตะกอนของทรายบริเวณปากแม่น้ำและลำบางต่าง ๆ มีความรุนแรงมากขึ้น สัตว์น้ำหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ ชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำหลายรอบครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะหนี้สิน และบางส่วนเริ่มตกอยู่ในสภาวะล้มละลายครั้งที่ 3 หลังจากที่ต้องเผชิญมาแล้วเมื่อครั้งที่ต้องทิ้งนาข้าวไปทำสวน และครั้งที่ต้องทิ้งสวนกลับมาทำนาถั่ว สิ่งเหล่านี้ล้วนสร้างการเรียนรู้ในเรื่องสิทธิให้กับชาวชุมชนตั้งแต่ ละออง สุขวักษา ประชาชนที่ทำนาถั่วอยู่ในเขตพื้นที่น้ำจืดอำเภอเชียรใหญ่ ได้แสดงความคิดเห็นถึงทางเลือกในการประกอบอาชีพที่รัฐต้องการให้ชาวบ้านทำนา หรือไถนาสวนผสม ในขณะที่เขาได้เปลี่ยนสภาพจากนาข้าวมาเป็นนาถั่วกว่า 10 ปีแล้วว่า

“...ลองคิดดูข้าวก็โลละ ๓.๕๐ บาท แต่ถั่วก็โลละ ๓๐๐-๔๐๐ คิดดูว่าขายถั่วดีกว่าหนึ่งชื้อข้าวได้เกวียนกว่า บอกรัฐบาลด้วยว่าเราเดือดร้อนมาก ยังจะให้เราทำนา ปลุกผัก ลูกมะเขือก็โล ๒ บาท ค่าเก็บก็โลละบาท เจ้าของได้บาทหนึ่ง ค่าปุ๋ยไม่รู้สักกิโลเท่าใดถ้าเฉลี่ยดู ค่าชุดอีก เหมือนกับว่าคิดมอดัดดินประชาชน ไม่รู้จะทำอะไรกินแล้ว...”¹⁵

เช่นเดียวกับที่ ประเสริฐ คงสงค์ ชาวบ้านอำเภอหัวไทรได้แสดงความคิดเห็นถึงสิ่งที่รัฐกำหนดการพัฒนาในพื้นที่ว่า

“...ผู้ออกแบบแนวคิดเป็นของข้าราชการที่ไม่เคยคลุกคลีอยู่กับพื้นที่จริง มาดูเพียงเที่ยวเดียวก็กลับไปทำโครงการมาคิด ๆ เช่น การขุดไถนาสวนผสมที่ผิดผลาดกับสภาพความเป็นจริงของดินและน้ำ...ชลประทานน้ำเค็มก็ไม่เป็นไปตามเป้าเพราะเอาแต่วิชาการมาพูด ไม่ได้ศึกษาความจริงของระบบนิเวศน์และชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์น้ำที่เป็นจริง ลงทุนสูง ได้รับผลน้อย...”

“...การที่ชาวบ้านเขาเลี้ยงกุ้งอยู่ก่อน ก่อนที่จะประกาศเขตน้ำจืด แล้วจู่ ๆ รัฐมาประกาศเป็นเขตน้ำจืดไม่ให้ชาวบ้านเลี้ยงกุ้ง แสดงว่ารัฐละเมิดสิทธิของชุมชน เช่นเดียวกับการประกาศเขตป่าอุทยานทับที่ชาวบ้าน...”¹⁶

หรือที่ไพโรจน์ ชูช่วยเกษตรกรผู้ทำไถนาสวนผสม อำเภอเชียรใหญ่ กล่าวว่า

“...การสร้างประตุนายหน้าขนาดเล็ก (ตั้งแต่ปี 2517)ด้วยการจ้างแรงงานท้องถิ่นและมีการนำเครื่องจักรจากภายนอกมาใช้ รวมทั้งการสนับสนุนให้มีการปลูก

¹⁵ คัมภางค์ ๒๕๕๔ สุขวักษา อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช 17 สิงหาคม 2545

¹⁶ ประเสริฐ คงสงค์ เวทีประชุมเสวนาข้อมูลสิทธิชุมชน ต.ท่าชอม อ.เกาะเพชร 28 กันยายน 2545 ณ วัดบ้านด่าน ต. ท่าชอม อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช

ข้า กษ.นั้น ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิชุมชนโดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต พันธุ์ข้าวและพืชพื้นเมืองถูกแทรกแซงและเริ่มสูญเสียพันธุ์ นอกจากนี้โครงการไรร่นาสวนผสมที่สนับสนุนโดยรัฐที่มีการกำหนดรูปแบบของแปลง และความลึกของคูรอบ ๆ แปลง เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศและความลาดชันของพื้นที่ ทำให้ได้ผลผลิตจำนวนน้อย และถือเป็นการละเมิดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย...¹⁷

หรือเสียงจากผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง....

*...เมื่อปิดประตูระบายน้ำแล้ว ประมงรายย่อยที่หากินในลำคลองเคยได้ปลามาขายให้ลูกไปโรงเรียน สามารถเรียนจบปริญญาได้ต้องหมดอาชีพ ... ใน 3 อำเภอเรา (หัวไทร เขียวใหญ่ ปากพนัง)ไม่พูดถึงคนรวย จะมีอยู่ 3 อาชีพ คือ 1) อาชีพทำนา 2) อาชีพหาปลาในคลอง 3) อาชีพทำน้ำตาลจาก พอปิดประตูระบายน้ำเหลือแต่อาชีพทำนาอย่างเดียว อาชีพหากินในคลองหมด อาชีพน้ำตาลจากหมด สาเหตุที่หมดคือจากมันต้องอยู่ที่น้ำกร่อย น้ำตาลมันจะออกเยอะ อันนี้นักวิชาการไหนทดลองได้เลย ประการสำคัญคือเมื่อปิดประตูระบายน้ำ ทรัพยากรในลำคลองหมด ปลาหลาย ๆ พันธุ์ปลาหมด การหากินในลำคลองลำบาก สมมติว่าสมัยก่อนหาได้สัก 200-300 บาท ทุกวันนี้ 50 บาท 80 บาทก็ไม่ได้แล้วไม่พอลูกไปโรงเรียน ลองดูพื้นนาสิ ปีนึงขายข้าวครึ่งหนึ่ง กว่าจะเกี่ยวข้าวได้พ่อแม่เป็นหนี้ไม่รู้เท่าไรแล้ว ค่าปุ๋ยบ้าง ค่าไถนบ้าง การเรียนหนังสือของชาวนาจึงลดน้อยลง คนเรียนไม่ถึงภาคบังคับต้องออกก่อนกำหนดเพราะพ่อแม่ไม่มีอะไรให้ลูกไปโรงเรียน ที่เคยถามว่าในเมื่อปิดประตูระบายน้ำแล้วน้ำจืดทำให้ต้นจากตาย ถึงไม่ตายหมดก็ไม่สมบูรณ์ อธิบดีกรมชลประทานบอกว่าภายใน 3 ปีจากจะฟื้นมาเหมือนสภาพเดิม ที่ถามว่า ภายใน 3 ปีอาชีพที่เขาไม่มีนาเลย มีแต่อาชีพทำตาลจากอย่างเดียว เขาจะทำอะไรกิน แกกักตอบไม่ได้...¹⁸

หรือ

*...โครงการนี้น่าจะเป็นโครงการแรกในประเทศไทยที่กินน้ำ 2 ทาง เพราะเขื่อนโดยทั่วไปกินน้ำทางเดียว...การใช้ทฤษฎีแยกน้ำอย่างเฉียบพลันเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม เพราะการแยกเป็นด้านบนประตูระบายน้ำน้ำจืด ด้านล่างเป็นน้ำเค็ม กระทั่งหัน ไม่เปิดโอกาสให้มีการปรับตัวทั้งวิถีชีวิตชุมชน สัตว์น้ำต่าง ๆ ...ไม่ยอมให้มีการแยกน้ำอย่างถาวร อยากให้มีการสลับคือเป็นประตูควบคุมการใช้ประโยชน์จากน้ำในบางฤดู ...แต่โครงการนี้ถูกกำหนดมาอย่างสมบูรณ์แบ...¹⁹

¹⁷ สัมภาษณ์ไพโรจน์ ชูช่วย เกษตรกร อ.เขียวใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช 20 ธันวาคม 2544

¹⁸ สัมภาษณ์ทวีป ทองธวัช 29 มิถุนายน 2545

¹⁹ สุรชัย คำวันนาวาสวัสดิ์ ประชุมการจัดทำกรอบแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในระยะยาว 5 มีนาคม 2545 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จัดโดย กปร.

หรือ

"...การดำเนินการอะไรต่าง ๆ ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วม...ก่อนที่โครงการจะแล้ว
เสร็จขอให้กรมชลประทานได้เปิดประตูระบายน้ำให้เป็นไปตามธรรมชาติก่อน เพราะ
ชาวบ้านที่หากินในคลองจะได้หากินได้ตามปกติ..."²⁰

- เป็นต้น -

จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังโดย
กระบวนการของรัฐนั้น เป็นปัญหาที่ถูกทำให้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ไม่ต่างจากการพัฒนาของรัฐ
ในพื้นที่อื่น ๆ เช่น กรณีเขื่อนปากมูล กรณีท่อก๊าซไทยมาเลย์ หรือ กรณีโรงไฟฟ้าบ่อนอก -
หินกรูด เป็นต้น ที่การพัฒนาถูกกำหนดและดำเนินการอย่างเบ็ดเสร็จโดยขาดการมีส่วนร่วมอย่าง
แท้จริงของชุมชน ทำให้การพัฒนาแทนที่จะเป็นการแก้ปัญหา กลับกลายเป็นการเพิ่มปัญหาใหม่
ๆ พอกพูนเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ควรจะเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วม
โดยเฉพาะทรัพยากรส่วนรวมไม่ควรผูกขาดอยู่กับหน่วยงานสังคมเพียงหน่วยใดหน่วยหนึ่ง ไม่ว่า
จะเป็นชุมชนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ แต่ควรจะเป็นการจัดการร่วมกัน (Co-management)²¹
ดังนั้นการจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และสามารถมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรได้
อย่างเป็นธรรมนั้น การจัดการจะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ ในสังคมที่ไม่ใช่เพียง
แต่การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่น่าจะอยู่ที่กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่
ชุมชนท้องถิ่นให้มีความสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างมีอิสระภายใต้ระบบ
นิเวศน์ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน และเกิดสำนึกร่วมในการจัดการทรัพยากรในรูปของ
ประชาสังคม เพื่อระดมพลังชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามาร่วมมือกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากร
ของตนอันจะช่วยลดความขัดแย้งและป้องกันผลกระทบที่ตามมาในอนาคต.

ทวีป ทองสวัสดิ์ ประชุมการจัดทำกรอบแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในระยะยาว 5 ปีพ.ศ. 2545 ณ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
อักษณ จิตโคตร กปร.

อานนท์ กาญจนพันธ์ "สถานการณ์การวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร : บทสังเกตระดมสมองของการศึกษา" พลวัตของชุมชน
ในการจัดการทรัพยากร เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 น. 12, 2543.

อ้างอิง

- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2544) วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8 โครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ทฤณ สุขมวล (2545) ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรน้ำ : ศึกษากรณีประจวบคีรีขันธ์ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เอกสารประกอบการนำเสนอรายวิชาชุมชนกับการจัดการทรัพยากร หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- นิเวศน์ เลิศคุณากร. (2543) อุตสาหกรรมการประมงน้ำจืด ประจวบคีรีขันธ์ ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับแนวทางการบริหารจัดการ เอกสารอัดสำเนา.
- พอลา แก่นแก้ว (2528) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ.2493 - 2525 วิทยานิพนธ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ (2544) "การศึกษาด้านทรัพยากรทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม" เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
- สำนักพัฒนาแหล่งน้ำ 5 กรมชลประทาน แผ่นพับประชาสัมพันธ์ "การจัดการด้านระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ" มปป.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2543) "สถานภาพการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร : บทสังเคราะห์
ผลของการศึกษา" ผลิตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร เอกสารประกอบการ
ประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 , 30-31 พฤษภาคม 2543

ข้อเสนอแนะของ อ.ปิยะ

ผมมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. กรณีชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง มีประเด็นการเรียนรู้ 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของลุ่มน้ำปากพนัง ประวัติ รากทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำปากพนังซึ่งมีหลากหลายชาติพันธุ์ อาชีพและความต้องการ

ของชาวนา ชาวประมงที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โดย

ส่วนที่ 2 การเรียนรู้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ และกระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มความ เป็นชุมชนบนฐานทรัพยากรลุ่มน้ำปากพนัง

ส่วนที่ 3 การพัฒนาศมรรคนะแห่งสิทธิของชุมชนการ โดยสร้างการมีส่วนร่วม ของฝ่ายต่างๆในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การสร้างกลไกการแก้ปัญหาในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม โดยการ ประสาน ดำเนินการร่วมกับมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนในการบริหารจัดการโครงการ พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเช่น การเปิดประตูเขื่อน การหายุทธศาสตร์สื่อสารระหว่างรัฐกับชุมชน เพื่อให้รัฐแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย การทำโครงการนำร่องสร้างถนนล้อมพื้นที่ตำบลบางศาลา การฟื้นฟูระบบ การทำนาแบบนาหุ้ง ความรู้ไปกับการจัดระบบน้ำ ระบบชลประทาน โดยประสานโครภาคี ระหว่าง ชุมชน(แรงและภูมิปัญญา) นักวิชาการ(ความรู้) และรัฐ(ทรัพยากร) เพื่อร่วมกันดำเนินการตามโครงการ นำร่อง

2. เอกสาร ข้อมูลที่น้อยส่งมาเป็นผลการศึกษาในระยะที่ 1

สำหรับการดำเนินงานในระยะที่ 2

และ 3 ผมมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

2.1 ร่วมกันสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผ่าน ประเด็นร่วมจากการศึกษาในระยะที่ 1 (การจัดการน้ำ การฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ การผลิตด้านการเกษตร) ต่อเนื่องจากที่ทำได้ในระยะที่ 1

2.2 สร้าง/พัฒนากลไกส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพของชาวบ้าน เช่น

- การเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นร่วมตาม

ข้อ 2.1 กับสิทธิ เสรีภาพ ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

- การร่วมกำหนดสาระสำคัญแห่งสิทธิ ตามรัฐธรรมนูญ ที่ชาว บ้านควรรู้เป็นอย่างขึ้น เป็นตอนและวิธีการถ่ายทอด(ต้องช่วยกันคิด ช่วยกันกำหนด โดยใช้วิธีคิด วิเคราะห์ในการถ่ายทอดแบบชาวบ้าน)

- กระบวนการสร้างการเรียนรู้ และยืนยันความมีตัวตนของสิทธิ เสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญ โดยวิทยากร ตัวแทนองค์กรจากภายนอก (ผ่านทีมวิทยากรส่วนกลาง กก.สิทธิฯ)

- กระบวนการถ่ายทอด สร้างการเรียนรู้เรื่องสิทธิ เสรีภาพ โดยวิทยากรชาวบ้าน จนท.

โครงการฯ

- การสรุป ทบทวน การเรียนรู้เรื่องสิทธิ เสรีภาพ โดยกลุ่มชาวบ้าน

- ร่วมกำหนด แสวงหาทางเลือก ในการใช้ สิทธิ เสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญ เป็นเครื่องมือของชาวบ้าน ในการ แก้ปัญหา การจัดการน้ำ การฟื้นฟูสภาพทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ การผลิตด้านการเกษตร) ในลุ่มน้ำปากพนัง

- ทดลองดำเนินการ

- กระบวนการสรุป ทบทวน บทเรียนความล้มเหลว ความสำเร็จ ที่เกิดขึ้น

- ทดลองทำใหม่

2.3 สรุปเป็นตัวแทน แนวทางการคุ้มครอง การพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิของ

ชาวบ้าน

โดยข้อ 2.1 ถึง 2.3 ดำเนินการเป็นวงจรต่อเนื่องไปเรื่อยๆ สำเร็จ

ล้มเหลวก็ไม่ใช่ไร หัวใจคือ

ความต่อเนื่อง เหมือนนางส้อ ที่ค่อยๆเคลื่อนไปเรื่อยๆ

ฝากมาให้ลองคิดต่อนะคะ ขอบคุณมาก ปิยะ

Reply Reply All Forward Delete

Put in Folder...

Previous Next | Close

11:51 - 11/06/2011

Comment รายงาน : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (จ. 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15)

1. ในส่วนการประชุม focus group ให้ข้อมูลให้เห็นปัญหาร่วมกันของชาวบ้านอย่างชัดเจน เนื่องจากผลกระทบคือวิถีชีวิตอย่างรุนแรง
2. ควรจะมีแผนที่ประกอบ เพื่อแสดงตำแหน่งหมู่บ้านที่ทำการสำรวจ เที่ยงหมายเลขตามครั้งที่ประชุม จะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างที่อยู่อาศัยกับการโครงการพัฒนา
3. รายงานสรุปมีเนื้อหาด้านสังคมที่ครบถ้วนดี แต่มีการพิมพ์ผิดค่อนข้างมาก
4. น่าจะสรุปว่าลุ่มน้ำปากพนังมี 3 น้ำเท่านั้น คือ จิต เติม และเปรี้ยว (หน้า 4 และ 5)
5. คำอธิบายการกักเซาะและตกตะกอนทรายฝั่งยังสับสน ควรแยกเขียนเป็น 2 ย่อหน้าให้ชัดเจน ว่า เป็น ทรายฝั่งทะเลหัวโพ-ปากพนัง และอ่าวปากพนัง (หน้า 2 และ 3)
6. ระดับน้ำขึ้นน้ำลงมากหรือน้อย เรียกดังนี้ น้ำขึ้นและลงมากเรียกว่า ช่วงน้ำเกิด ส่วนน้ำขึ้นและลงน้อยเรียกว่า ช่วงน้ำตาย (หน้า 3)
7. นกที่กินรังได้เรียก นกแอ่น ส่วน นกนางแอ่น ทำรังด้วยดิน+หญ้า ผมสงสัยว่าปากพนังไม่น่าจะมีนกแอ่นมาก เพราะนกพวกนี้ชอบอยู่ตามถ้ำ (หน้า 3)
8. เปรียบเทียบคลองหัวโพ-เปรี้ยวใหญ่ น่าจะแตกต่างจากเริ่เมด ปากพนัง-ศรีกรุง และ กทม (หน้า 3)
9. อารีพจาก และประมง ละโว้คืออารีพหลัก (หน้า 4)
10. ทริคยากรที่เชื้อโหม อาจไม่ใช่สาเหตุสำคัญที่ทำให้น้ำจืดลดลง แต่น่าจะมาจากการให้น้ำอย่างไม่มีการจัดการมากกว่า เช่น การขยายพื้นที่ทำกิน การระบายน้ำเสีย+เค็มลงสู่แม่น้ำปากพนัง (หน้า 5)
11. ควรขยายความที่ว่า ทุที่เป็นดินเปรี้ยว แต่ประชาชนใช้ประโยชน์ได้ (หน้า 6)
12. การอธิบายสภาพปัญหาเนื่องจากโครงการในหน้า 10-11 ควรแยกเป็น 2 ฝั่งของลำน้ำ เพราะภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตต่างกัน และนโยบายของรัฐก็ต่างกัน จะทำให้ชัดเจนกว่า
13. การกินน้ำท่วม อ.ปากพนัง เมื่อครั้งแรกที่เริ่มเปิดประตูฯ นั้น ไม่ควรอธิบายละเอียด เพราะไม่มีการรายงานเชิงวิทยาศาสตร์ที่ชัดเจน แต่ควรเน้นให้เห็นว่าขาดการจัดการและศึกษาอย่างถี่ถ้วน (หน้า 12)
14. ข้อเสนอแนะของประชาชนในหน้า 13 ในสิ่งที่ต้องสร้างเน้นสร้างนี้เพิ่มเติมคือระมัดระวัง เพราะกรมชลฯ จะเอาไปอ้างของบขท. และก็จะมียศเลืตามมาอีก ควรเน้นไปที่การมีส่วนร่วมและการจัดการโดยชุมชนให้มากแทน
15. ควรเตือนการให้คำฯ โครงการพระราชดำริ ไม่เป็น โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง จะดีกว่า เพราะความผิดพลาดที่แท้จริงมาจากกรมชลประทานที่ครอบงำเงินนโยบาย โดยไม่ศึกษาอย่างเป็นวิชาการและฟังประชาชนอย่างรอบด้าน ผมเห็นการรายงานของกรมชลฯ ต่อ long ในทุกๆ เมือง จะพูดแต่สิ่งที่ยกยอ ส่งข้อเสียไม่พูด หรือพูดแค่ฯ แก้อะไรได้ ปัญหาที่กำลังเกิดที่โครงการป้องกันน้ำท่วมขนาดใหญ่ เช่นกัน ถ้ามีเวลาอยากได้น้องมาเยี่ยมที่นี้บ้าง

การศึกษามูลชุมชน

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
๑. สภาพพื้นที่	๑.๑ ประวัติศาสตร์ชุมชน	- วิถีชีวิต - อาชีพ - ความสัมพันธ์ในชุมชน - วัฒนธรรม
	๑.๒ ที่ตั้ง - อาณาเขต	- ตั้งที่ไหน อย่างไร - มีอาณาเขต ขอบเขตแค่ไหน (แผนที่ประกอบ)
	๑.๓ ลักษณะทางภูมิศาสตร์	- สภาพพื้นที่ - ลักษณะพื้นที่ ที่ราบ / ที่สูง - สภาพนิเวศน์
	๒.๑ ประชากร	- จำนวนประชากร - เพศ - วัย
๒. สภาพทางสังคมวัฒนธรรม	๒.๒ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน	- รูปแบบดั้งเดิม - รูปแบบใหม่
	๒.๓ เส้นทางคมนาคม / การติดต่อภายนอก	- ในอดีตปัจจุบัน - พาหนะที่ใช้
	๒.๔ การศึกษา	- การศึกษาในระบบ - ก่อนวัยเรียน - ประถมมัธยม - มหาวิทยาลัย

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม (ต่อ)		- การศึกษานอกระบบ - กศน. - เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ)
	๒.๕ สาธารณสุข	- อนามัยชุมชนระบบประกันสุขภาพ
	๒.๖ วัฒนธรรมประเพณี	- วัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงรักษาไว้หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ - วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด
	๒.๗ ศาสนา ความเชื่อ	- การนับถือศาสนา - ความเชื่อที่ไม่มีในชุมชน - บทบาทของศาสนาและความเชื่อในชุมชน
	๒.๘ การปกครองส่วนท้องถิ่น/ผู้นำ	- รูปแบบการปกครอง - การเมืองท้องถิ่น - ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ใคร/อย่างไร) - โครงการผู้นำฯ ประสานกับรูปแบบเนื้ออย่างไร
	๒.๙ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่ม	- ระบบความสัมพันธ์ - เครือญาติ - ระบบอุปถัมภ์ - ระบบการช่วยเหลือกัน - กลุ่มทางเศรษฐกิจ - กิจกรรมการบริหารจัดการภายในกลุ่ม - ผลจากการรวมกลุ่ม/การดำเนินการกิจกรรมร่วมกัน - ปัญหา, ความขัดแย้ง และการช่วยเหลือกัน

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
๓. ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์	๒.๑๐ ระเบียบ, ข้อปฏิบัติ, กฎเกณฑ์ของชุมชน	- จารีต - กติการ่วมกัน
	๒.๑๑ การจัดการความขัดแย้ง, การลงโทษ	- สาเหตุของความขัดแย้ง - การจัดการความขัดแย้งของชุมชน
	๓.๑ พื้นดิน	- ลักษณะของพื้นดินและการเปลี่ยนแปลง - การใช้ประโยชน์และความเหมาะสม - ความเสื่อมโทรม / สาเหตุและผลกระทบ - การถือครองที่ดิน / กรรมสิทธิ์ - บุคคล - กลุ่ม / ชุมชน - นายทุน / คนนอกชุมชน
	๓.๒ พื้นน้ำ	- แหล่งน้ำ - การจัดการน้ำ / ระบบชลประทาน (เหมืองฝาย) - การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ - บริโภค / อุปโภค - เกษตรกรรม - ธุรกิจและอุตสาหกรรม - ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม การสูญเสีย และผลกระทบ - การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ
	๓.๓ ป่าไม้ และป่าชุมชน	- ขอบเขตพื้นที่ / ขนาดพื้นที่ / แผนที่ - ลักษณะของทรัพยากรป่าไม้

โจทย์หลัก	โจทย์ย่อย	รายละเอียด
		- การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์ (รัฐ/เอกชน/ชุมชน) - รูปแบบ / วิธีจัดการป่า - การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร / รายได้ / ยารักษาโรค)
๔. สภาพทางเศรษฐกิจ	๔.๑ การประกอบอาชีพ	- ภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป) - นอกภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)
	๔.๒ การลงทุน	- ต้นทุน / ผลตอบแทน
	๔.๓ การจัดการปัจจัยการผลิต	- ปัจจัยที่ผลิตเอง - ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก
	๔.๔ การจัดการผลิต / ผลิตภัณฑ์ / การบรรจุหีบห่อ	- ลักษณะผลิตผล / ผลิตภัณฑ์ / หีบห่อ - รูปแบบการจัดการผลิตผล / ผลิตภัณฑ์ / หีบห่อ
	๔.๕ การตลาดการค้า และการขนส่ง	- รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด - แหล่งตลาด / ราคาจำหน่ายและความเปลี่ยนแปลง
	๔.๖ การใช้แรงงาน	- แรงงานครอบครัว - แรงงานภายในชุมชน - แรงงานภายนอกชุมชน
	๔.๗ การสนับสนุนขององค์กรภายนอก	- ความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยผลิต / ชุมชน - รูปแบบการสนับสนุน / ความต่อเนื่อง
๕. สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม	๕.๑ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ	
	๕.๒ ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	
	๕.๓ ปัญหาทางด้านทรัพยากร / สิ่งแวดล้อม	
	๕.๔ ปัญหาอื่น ๆ	

"คน 4 น้า" วิกฤตการณ์จากการพัฒนาของรัฐ

"มีคนบอกว่าโครงการพระราชดำรินี้จะต้องไม่ผิด ซึ้งนี่เป็นความคิดที่ผิด หรือเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะหากถ้าโครงการพระราชดำรินี้จะต้องไม่ผิด เมืองไทยไม่เจริญ พระราชดำรินี้ก็เป็นความคิดของพระราชฯ ถ้าความคิดของพระราชฯแก้ไขไม่ได้ ก็หมายความว่าเมืองไทย มีความก้าวหน้าไม่ได้

• (จากหนังสือ "พระราชดำริสเมืองในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา"

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2540 ,หน้า 94)

ประตูลูกทวิภาษาประสิทธิ์

ชีวิตริมน้ำและความรุ่งเรืองของชาวปากพนัง

ลุ่มน้ำปากพนัง มีพื้นที่ 1.7 ล้านไร่ หรือประมาณ 26.64 ของพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ครอบคลุม 3 เกอ คือ อ.ปากพนัง เขียวใหญ่ และอ.หัวไทร มีแม่น้ำสายหลักและสาขาลองสาขา กว่า 119 สาย มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาบรรทัด ลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะตอนกลางซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มสูงกว่าระดับน้ำทะเลเพียง 5-10 เมตร และตอนปลายเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่ง เป็นพื้นที่ที่น้ำทะเลเคยขึ้นถึง ในฤดูน้ำหลากที่น้ำหลากของบางปี

ลักษณะระบบนิเวศของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จะมีความแตกต่างออกไปตามลักษณะระบบน้ำ ซึ่งจำแนกได้ถึง 4 ลักษณะคือ น้ำจืด น้ำเปรี้ยวจากป่าพรุ น้ำกร่อยเกิดจากน้ำจืดผสมน้ำเค็ม และน้ำเค็ม หรือน้ำทะเล ซึ่งก่อให้เกิดระบบนิเวศสัตว์และพรรณพืชรูปแบบต่างๆ กันออกไป อาทิ ป่าจาก ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่าสาธ ป่าบก และหญ้าทะเล ซึ่งล้วนแต่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สิ่งมีชีวิต ที่แตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละพื้นที่ด้วย จากความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำปากพนังในอดีต นอกจากจะเป็นแหล่งอาหาร และพื้นที่การเกษตรของชุมชนแล้ว ยังเป็นศูนย์ของการค้าขาย และเป็นปราการทางธรรมชาติอันสำคัญ ในการป้องกันการค้าขายของน้ำเค็มในช่วงฤดูฝนอีกด้วย และนั่นคือกระบวนการปรับสภาพน้ำให้เป็นน้ำรสต่างๆ

วิถีชีวิตริมคลองของชาวลุ่มน้ำปากพนัง

สภาพน้ำท่วมขังตามนา - สวน

วิถีของสายน้ำและชุมชนที่สอดคล้องกัน

ชุมชนของชาวลุ่มน้ำปากพนังในอดีต จึงเคยรุ่งเรืองอันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ หลากหลายนั้นเพราะลุ่มน้ำปากพนังคืออู่ข้าว - อู่ปลา ที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นเมืองท่าค้าขายของพ่อค้าวาณิชชาวต่างประเทศ โดยมีสินค้าหลักคือ "ข้าว" แต่หลังปี 2500 การค้าขาย เริ่มซบเซา ราคาข้าว ค้นผวน ค้นทุนสูง และเมื่อมีการย้ายท่าเรือไปอยู่ที่อื่น บวกกับการมีโรงสีเล็กขึ้นในชุมชน ทำให้โรงสีไฟฟ้าที่เคยรุ่งเรืองเริ่มหยุดกิจการ ส่งผลให้ชาวนาเริ่มเปลี่ยนอาชีพและอพยพย้ายถิ่นฐานทำกิน ไปอยู่ที่อื่น บางส่วนหันไปทำสวนในแถบจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี ดังคำกล่าวของชาวย่านว่า "หนีนาหาสวน" จนกระทั่งปี 2529 ได้มีการแสวงหาเลี้ยงกุ้งแบบอุตสาหกรรมส่งออกเริ่มเข้ามา และทำให้ชาวลุ่มน้ำปากพนังมีรายได้เพิ่มจากภาวะเศรษฐกิจซบเซา ทำให้ชาวนาส่วนที่หนีนาเริ่มกลับถิ่นฐานอีกครั้งเพื่อปลูกข้าวทำนาทุ่ง จนทำให้นาทุ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วครอบคลุมเกือบทั่วพื้นที่ ทั้ง 3 อำเภอ ในลุ่มน้ำปากพนัง ในช่วงปี 2531-2535 และเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ สร้างชีวิตใหม่ให้ชาวลุ่มน้ำปากพนัง หรือชาวนาในอดีต ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่อาชีพทำนา และไร่นาสวนผสมถึงนารับถึงลดน้อยลงเนื่องจากค้นทุนสูง แต่ราคาค้นน้อยไม่คุ้มทุนหรือขาดทุนถึงไร่ละ 500 บาท คือขายได้ราคาเพียงเกวียนละ 3,300-3,500 บาท จากค้นทุนกว่า 4,000 บาท ในขณะนั้น จึงเป็นเหตุผลทำให้ชาวนาจำนวนมากขึ้น

สวนผสมริมปอเลี้ยงกุ้งที่เค็มโค และเจริญออกมาได้ดี

ระบบน้ำ จืด เปรี้ยว กร่อย เค็ม หรือน้ำขุ่น-น้ำล้น สอนให้ชาวชุม
น้ำปากพนังปรับตัวชีวิต ปรับสภาพตัวเองตามปรากฏการณ์
ธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้อง และ
ประสานการเรียนรู้ ที่จะดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ที่เขาค้นพบ โดย
เฉพาะการดำเนินอาชีพตามวิถีชีวิตของสังคมน้ำนั้น ถือเป็น
ความชาญฉลาดอย่างยิ่ง ของชาวชุมน้ำปากพนัง อย่างคนเค็มเลี้ยง
กุ้งกัน จากจุดแรกเริ่มเลี้ยงกุ้งน้ำเค็มก็มีบทเรียนมากมายทั้งผล
กระทบ ทั้งปัญหา โรค พันธุ์กุ้งและการกำจัดน้ำโคลน ก็พัฒนา
สู่การเลี้ยงน้ำกร่อยและน้ำเค็มที่เหือดค่าความเค็มเท่ากับศูนย์ จน
สามารถปลูกพืชผักสวนครัวริมปอเลี้ยงกุ้งได้ ปกติ ที่สำคัญน้ำจาก
ปอเลี้ยงกุ้งในปัจจุบันนี้ยาวนาน ค้นพบว่าสามารถนำมาเค็มใหม่
ได้ ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนน้ำ จะได้ผลกว่า ในขณะที่อาชีพเลี้ยงกุ้ง
คือช่องทางหารายเสริมอีกหลายๆ อาชีพ อาทิ ขาวนา ริมจ้าง โรง
งาน เป็นต้น

ในยุคแรกๆ ที่กระแสการเลี้ยงกุ้งมาแรงและเป็นยุคแรกของการริเริ่มเลี้ยงกุ้ง ปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และการ
แย่งชิงทรัพยากรในท้องถิ่นจึงค่อนข้างรุนแรง ออกมาบ้าง ทำให้เกิด "โครงการพระราชดำริ" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว เนื่องจากพระองค์ทรงห่วงใย ความเดือดร้อนของประชาชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่อาจจะได้รับผลกระทบจาก
น้ำจืด-น้ำเค็ม ตลอดจนพื้นที่ สาเกปากพนัง หัวไทร เขียวใหญ่ ชะวอด ร่อนพิบูลย์ จุฬารักษ์ เฉลิมพระเกียรติ พระพรหม
จ.นครศรีธรรมราชและ อ.ปากพยอม จ.พัทลุง จึงได้ทรงพระราชดำริเสนอโครงการให้กรมชลประทาน และหน่วยงานรัฐที่
เกี่ยวข้องการศึกษาและดำเนินโครงการแก้ปัญหา นั่นคือจุดก่อให้เกิดโครงการแยกย่อยมากมายในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
อาทิ การจัดทำประตูน้ำ ขุดลอกคลองน้ำจืด เปิดปากคลองสู่ทะเลเค็มและสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็ม-น้ำจืดขึ้นเพื่อแยกน้ำจืด-
น้ำเค็ม ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์คือ ป้องกันน้ำเค็มที่จะไหลเข้าไปทางแม่น้ำปากพนัง และลำน้ำสาขา เป็นช่องทางระบาย
น้ำท่วม ขจัดความขัดแย้งของราษฎรระหว่างนาทุ่งและนาข้าว กักเก็บน้ำจืดไว้ใช้และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืด ตาม
แผนงานจัดการและบริหารโดยหน่วยงานรัฐ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอันเนื่องมาจากความซ้ำซ้อนในการดำเนินการและการขาดการ
ศึกษาข้อเท็จจริงจากข้อมูลต่างๆ ให้เห็นสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวชุมน้ำปากพนัง

การดำที่เค็มรุ่งเรืองในลุ่มน้ำปากพนัง

หลักฐานโรงไฟฟ้าในลุ่มน้ำปากพนัง

โครงการขนาดเล็กที่รองรับโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังคือ

- 1.โครงการก่อสร้างระบบระบายน้ำปากพนังพร้อมอาคาร (ประตูน้ำปากพนังกั้นน้ำจืดน้ำเค็ม)
- 2.ระบบระบายน้ำพร้อมประตูระบายน้ำตามคลองต่างๆ และงานขุดเปิดปากคลองเชื่อมต่อทะเล
- 3.งานก่อสร้างคันแบ่งน้ำเค็ม-น้ำจืด
- 4.งานก่อสร้างชลประทานคลองบน
- 5.งานก่อสร้างและปรับปรุงชลประทานคลองล่าง เป็นต้น

กำแพงกันเพราะถูกเขื่อนพังจนถึงริมถนน

โดยเริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อปี 2537 ในความรับผิดชอบ
ของกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งโครงการ
นี้ใช้งบประมาณกว่า 15,000 ล้านบาท แต่ถึงปัจจุบันนี้โครงการ
ดำเนินมาได้ เพียง 56% กับระยะเวลารวม 8 ปี กับความเปลี่ยนแปลง
หลังประตูใหญ่ "อุทกภัยประสิทธิ์" กั้นแม่น้ำปากพนัง มา
จากแม่น้ำชะวอดกับแม่น้ำหัวไทร ที่ไหลมารวมกัน ตรงปาก
แพรง แล้วไหลผ่าน อ.ปากพนัง เรียกว่า "แม่น้ำปากพนัง" ซึ่ง
ประตูใหญ่แล้วเสร็จและเปิดทำการเมื่อ 1 ตุลาคม 2542 ขณะที่
ประตูอื่นๆ ยังไม่แล้วเสร็จ ทำระบบไหลเวียนของน้ำตามลำคลอง
สาขาต่างๆ เริ่มเปลี่ยนไปจากธรรมชาติ และยังโครงการลำน้ำยุค
ชะงักบ่อยครั้ง ทำให้ชาวบ้านเริ่มได้รับผลกระทบจากระบบน้ำที่
เปลี่ยนไป อาทิ ไม่ไหลเวียนจนน้ำ หรือท่วมซึ่งจนเพราะปลูกไม
ได้ ขาวนาทุ่งจำนวนมากถูกแยกเป็นโซนน้ำจืด หรือขาวนา ขาว
ประมงพื้นบ้าน กลุ่มจากถูกจัดอยู่ในโซนน้ำเค็ม น้ำซึ่งเค็มเคยหมุน
เวียนเป็น 4 น้ำ คือจืด เปรี้ยว กร่อย เค็ม ก็เหลือเพียง 2 น้ำ คือ จืด

ตัว T ปากการกันคลื่นเขาสัตตัง-หาดทราย

(บน-ล่าง) ปากคลองสุทนต์ ที่ชุดใหม่ถูกคลื่น
ทราย
พัดถมจนเดินขึ้น

กับ เค็ม ทำให้ วิถีชีวิตที่เคยดำเนินมาอย่างสอดคล้องกับ
ปรากฏการณ์ของน้ำ เริ่มประสบปัญหา ปอน้ำใช้ไม่ได้ น้ำกร่อยที่จะ
ต้องใช้เลี้ยงกุ้งไม่มี ต้องซื้อจากข้างนอกก่อให้เกิดต้นทุนสูงเพิ่ม
ปลาหลายชนิดที่อาศัย หรือเดินทางระหว่าง 2 น้ำ คือน้ำกร่อยกับ
น้ำจืด ทั้งในการเพาะพันธุ์และ เจริญพันธุ์ สูญหายไปกว่า 96 ชนิด
ป่าจากซึ่งเป็นพืชที่จะขึ้นและออกน้ำตาลได้ดีในน้ำกร่อย ก็หมดไป
หรือไม่มีป่า ทั้งๆ ที่เมื่อก่อนต้นจากนั้น คือรายได้เสริมหรือ อาจจะ
ถึงรายได้หลักของชาวลุ่มน้ำปากพนัง บางส่วนลี้ภัยไป เมื่อปลา
สูญพันธุ์ไปกว่า 96 ชนิด ชาวประมงพื้นบ้านที่หาปลาด่านลุ่มน้ำ
หลายพันครอบครัวที่เคยมีรายได้สูงก็ลดลงทั้งอาชีพเดิมไป ที่สำคัญ
กลุ่มเกษตรกรเช่นชาวนา ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของโครงการจัด
ระบบน้ำ ในแถบลุ่มน้ำปากพนังกลับมีสถิติว่า ณ ปัจจุบันนี้ยังทำนา
น้อยลงเนื่องมาจากน้ำยังตลอดปีทำให้รากเน่า บวกกับปัญหาเดิม
เรื่องต้นทุน ราคา ยิ่งส่งผลให้ชาวนาได้รับผลกระทบมากขึ้น เพราะ
แม้แต่อาชีพเสริมอย่าง รับจ้างจับกุ้ง-เผ้าปลอกุ้ง ก็หายไปด้วย

ประเสริฐ คงสงค์ ชาวบ้านหมู่ 3 ต.เกาะเพชร อ.หัวไทร ซึ่งเป็น
ประธานชมรมผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำและสิทธิชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง กล่าว
ถึงการจัดการน้ำของหน่วยงานรัฐที่สนองโครงการพระราชดำริ ว่า "
ทั้งหมดเกิดจากความคิดพลาดของข้าราชการเองที่พยายามดัน
โครงการนี้ ทั้งที่เห็นชัดเจนอยู่แล้วว่าน้ำเน่า หรือแม้แต่เรื่องข้อมูล
ที่นำเสนอต่อรัฐบาล อย่างเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545 ที่ผ่าน
มา มีข้าราชการระดับสูงคนหนึ่งรายงานให้นายสุรรรถ กลิ่นประทุม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ ทราบว่าในลุ่มน้ำปากพนังมีป่าพรุ
เพียง 2,000 ไร่ ซึ่งความจริงไม่ใช่ เพราะจริงๆ มีนเกือบ 20,000
ไร่ หรือตัวเลขผลผลิตภาคเกษตรก็ให้เยอะกว่าความเป็นจริงด้วย

หากย้อนไปในอดีต วิถีชาวนาแต่เดิมนั้นอาชีพทำนาปลูกข้าวเป็นหลักกันจริงๆ ครับ แต่ระยะหลังๆ คนเริ่มเบื่อ เบื่อง
จากราคาข้าวต่ำมาก เพียง畧畧畧 3,200 -3,300 บาท คนจึงหันมาทำนาทุ่งกันมาก ส่วนคนที่ไม่ทำนาทุ่งก็หันมาจับ
จ้างในบ่อทุ่งแทน ทำให้มีรายได้มากขึ้นเยอะมาก หรือบางคน ก็นำเวลาที่เหลือจากการทำนาไปทำประมงพื้นบ้านหรือรับ
ปลาไปขาย เหล่านี้เป็นต้น อย่างที่อำเภอเชียรใหญ่ จะทำนาปีเป็นหลัก เพราะตอนนั้นไม่มีแนวคิดการทำนาปรัง ชาวนา
ก็จะพรวนข้าวนาในช่วงเดือน 9 เดือน 10 ซึ่งอายุสั้นเก็บเกี่ยวไว หลังน้ำลด แต่พอจัดระบบน้ำใหม่เพื่อทำนาปรังในฤดู
แฉ้ง ก็ทำไม่ได้จริง เพราะน้ำในแม่น้ำไม่พอใช้

ส่วนปัญหาเน่าเกิดจากการขุดน้ำแต่เดิมมีการเคลื่อนตัวไหลไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดออกซิเจน พอกตัวเอง นั่นคือได้บำบัดตัว
เอง แต่พอโครงการเข้ามาปิดประตูเขื่อนกันทำให้น้ำไม่ไหล จึงไม่มีการบำบัด ทำให้เกิดตะกอนทับถม ที่นี้ทั้งน้ำเสีย ดิน
เสีย เกิดขึ้นเต็มไปหมดครับ" นายประเสริฐกล่าวและชี้แจงว่าการเลี้ยงกุ้งของชาวนาได้ปรับตัวเองพัฒนาวิธีการสอดคล้อง
กับธรรมชาติได้มาก พร้อมเสนอแนวทางแก้ปัญหาให้กับหน่วยงานรัฐว่า

"ในระยะหลังๆ ชาวนาที่เลี้ยงกุ้ง จะเอาน้ำที่เลี้ยงกุ้งแล้วไปเก็บไว้ใช้ใหม่ เพราะน้ำเลี้ยงกุ้งนั้นถูกบำบัดมาตลอดเวลา
ไว้ อยู่แล้ว ดังนั้นหลายปีมานี้หลายบ่อไม่ได้ถ่ายน้ำเลี้ยงกุ้งลงคลองเลย ซึ่งพอจับกุ้งเสร็จก็เอาน้ำเดิมนี้ลงมาเลี้ยงก
ววนเวียนอยู่อย่างนี้ ซึ่งก็เลี้ยงได้ผลดี เพียงแต่ต้องมีบ่อสำรอง 2-3 บ่อไว้เก็บน้ำ เท่านั้นเองและแต่ละบ่อจะใช้ซ้ำเดิมใน
ช่วงระยะลูกอ่อนเท่านั้น พอถึงเริ่มโตก็จะต้องนำน้ำจืดให้เป็นกร่อยจนมีค่าเค็มเท่าศูนย์

ส่วนวิธีการที่รัฐต้องแก้ไขก็คือ การพยายามขุดเปิดคลองให้ทะลุทะเลเพื่อเพิ่มประจุน้ำเค็มให้กับโซนน้ำเค็มทั้งตรงจุด
ปากคลองหน้าโคก ที่ทรายก้างขึ้นมาปิดปากคลอง เพราะทรายเหล่านี้พัดมาเยอะมาก ดังนั้น ต่อให้ลงทุนเท่าเขื่อนที่
ปากพนังก็แก้ปัญหานี้ไม่ได้ ในขณะเดียวกันน้ำกลับกัดเซาะชายทราย ขาดฝั่งหนักขึ้นทุกวัน จนขณะนี้ชายหาดแทบหัว
โทรายาวหลายกิโลเมตร ถูกน้ำทะเลเซาะตลิ่งพัง เกือบถึงถนนแล้ว ถึงจะทำการถมดินแบบตัวที่ก็แก้ปัญหานี้ได้มากนัก
เพราะคลื่นมันแรงมาก ซึ่งผมคิดว่าน่าจะเกิดจากการก่อสร้างท่าเรือที่สงขลา เป็นเหตุทำให้ทิศทางลมเปลี่ยน เพราะแต่
ก่อนอาจจะเกิดพายุทรายอย่างนี้บ้างก็นานๆ ครั้ง อาจจะเป็น 10 ปี ครั้งหนึ่งเคยก็ว่าได้ ซึ่งทั้งหมดผมเชื่อว่า มาจากการ
ขุดปากคลองทะลุทะเลทั้งคลองหน้าโคก คลองปากกระวะ คลองแพรกเมือง เป็นต้น ทำให้อากาศเปลี่ยนทิศไปมากมาย
ขนาดนี้

ดังนั้นข้อเสนอของคนที่ได้คุยกันกับสมาชิกอื่นๆ 10 กว่าท่านคือ ให้ภาครัฐเปิดประตูเขื่อนปากพนังอย่างถาวร เพื่อให้
ระบบน้ำกลับมาเหมือนเดิมครับ ซึ่งในอนาคตรัฐไม่ต้องการลงทุนทำอะไรอีกเลย ในการแก้ปัญหา"นายประเสริฐกล่าวอธิบาย